

Izvanbilančni poslovi banaka

Brozović, Marta Janja

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:386583>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](#)/[Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Ekonomski fakultet
Diplomski sveučilišni studij Financija

IZVANBILANČNI POSLOVI BANAKA

Diplomski rad

Marta Janja Brozović

Zagreb, rujan, 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Ekonomski fakultet
Diplomski sveučilišni studij Financija

IZVANBILANČNI POSLOVI BANAKA
OFF-BALANCE SHEET OPERATIONS OF BANKS

Diplomski rad

Student: Marta Janja Brozović

JMBAG studenta: 0067527501

Mentor: Prof. dr. sc. Anita Pavković

Zagreb, rujan, 2021.

Sažetak

Ovaj rad se bavi izvanbilančnim poslovima banaka. Banke su ključne institucije financijskih tržišta, ali i jedne od glavnih i na cijelom ekonomskom tržištu. To su kreditne institucije koje svojim djelatnostima primanje depozita i odobravanja kredita podržavaju cijelo gospodarstvo. U suvremenom svijetu kako bi održale svoju konkurentnost zbog sve većeg broja novih konkurenata one su postale financijske institucije potpune usluge, pa tako posljedično rastu i izvanbilančne aktivnosti koje se odnose na poslove stvaranja potencijalne imovine ili obveze, te na derivativne instrumente kojima se štite razni rizici s kojima se banka, ali i njeni klijenti susreću. Ove aktivnosti bankama pružaju velike naknade i izvor zarade. U radu će se također prikazati računovodstveni tretman ovih stavaka, kao i njihova regulacija. Ova aktivnosti same po sebi su prilično rizične ako se njima pravilno ne upravlja, ali isto tako donose i mnoge koristi te omogućavaju sigurnije i profitabilnije cjelokupno poslovanje. Na kraju rada će se prikazati izvanbilančne stavke bankarskih sustava SAD-a, EU i Hrvatske.

Ključne riječi: banka, izvanbilančni poslovi, rizici i koristi, utjecaj na poslovanje

Summary

This paper deals with off-balance sheet operations of banks. Banks are key institutions of financial markets, but also one of the main ones in the entire economic market. These are credit institutions whose activities of collecting deposits and approving credit support the entire economy. In the modern world, in order to maintain their competitiveness due to the growing number of new competitors, they have become full-service financial institutions, and consequently off-balance sheet activities were growing. This activities means the creation of potential assets or liabilities, and derivatives that protect various risks of the bank, but also its clients. These activities provide banks with large fees and a source of income. The paper will also present the accounting treatment of these items, as well as their regulation. These activities as themselves are quite risky if they are not managed properly, but they also bring many benefits and enable a safe and profitable overall business. At the end of the paper, off-balance sheet items of the banking systems of the USA, EU and Croatia will be presented.

Key words: bank, off-balance sheet operations, risks and benefits, impact on business

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da nijedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog izvora te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(vlastoručni potpis studenta)

(mjesto i datum)

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Predmet i cilj rada.....	1
1.2. Izvori i metode prikupljanja podataka	1
1.3. Sadržaj i struktura rada	1
2. Teorijski okvir banke i bankarskog poslovanja	2
2.1. Pojam i definicija banke	2
2.2. Bilančne aktivnosti i poslovi banaka	5
2.3. Pojave i trendovi u bankarstvu	6
2.3.1. Digitalizacija poslovanja banaka.....	7
2.3.2. Novi konkurenti.....	8
2.3.3. Blockchain i kriptovalute	11
3. Izvanbilančni poslovi banaka.....	13
3.1. Razvoj izvanbilančnih poslova.....	14
3.2. Struktura izvanbilančnih stavki i vrste	17
3.2.1. Potencijalna imovina ili obveze	18
3.2.2. Derivativni financijski instrumenti.....	22
3.3. Računovodstveni tretman izvanbilančnih poslova	25
3.4. Regulacija izvanbilančnih aktivnosti.....	28
3.5. Rizici i koristi izvanbilančnih poslova	30
3.5.1. Rizici i upravljanje rizicima izvanbilančnih poslova	30
3.5.2. Izvanbilančni poslovi i financijska kriza 2007-2008	33
3.5.3. Koristi izvanbilančnih poslova.....	34
3.6. Mjerenje i utjecaj na efikasnost poslovanja.....	37
4. Usporedba izvanbilančnih aktivnosti u bankarskim sustavima	42
4.1. Bankarski sustav SAD	42
4.2. Bankarski sustav EU.....	45

4.3. Bankarski sustav Hrvatske.....	48
5. Zaključak.....	53
Literatura	54
Popis slika i grafikona	59

1. Uvod

1.1. Predmet i cilj rada

Predmet ovog rada su izvanbilančni poslovi banaka. Oni predstavljaju potencijalnu imovinu ili obveze banke, kao i derivativne financijske instrumente. Značaj ovih aktivnosti je posebno porastao kako se razvijala globalizacija te su se micale fizičke granice između zemalja, ali i financijskih institucija, pa tako banke nisu više bile jedini ponudioci financijskih usluga, što ih je primoralo da svoje izvore prihoda traže izvan tradicionalnih aktivnosti.

Cilj rada je objasniti koji su to izvanbilančni poslovi banaka i koja je njihova značajnost, odnosno koje su sve moguće prednosti njihovog korištenja kao i potencijalni rizici. Također, cilj je prikazati izvanbilančne stavke na razini SAD-a, Europske unije te Hrvatske.

1.2. Izvori i metode prikupljanja podataka

Izvori korišteni pri pisanju ovog diplomskog rada su znanstvena literatura, odnosno prvenstveno knjige i znanstveni članci koji se bave problematikom izvanbilančnih poslova banaka. Također, korišteni su različiti zakoni i propisi koji se tiču računovodstva i regulacije izvanbilančnih poslova. Korištena su i različita istraživanja provedena na temu utjecaja izvanbilančnih aktivnosti na ukupno poslovanje banke. Za analizu izvanbilančnih aktivnosti u bankovnim sustavima SAD-a, EU i Hrvatske koriste se izvještaji FDIC-a, ESMA-a i HNB-a. Metode istraživanja su metoda deskripcije, indukcije, dedukcije, analize i sinteze.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Nakon ovog uvoda u prvom poglavlju se iznosi teoretski okvir poslovanja banke. U njemu se definira banka te se objašnjava podjela bilančnih aktivnosti. Na kraju se daje pregled trendova u suvremenom bankarstvu. Drugo poglavlje se odnosi na temu ovo rada. Prvo se definiraju i objašnjava nastanak i razvoj izvanbilančnih poslova banaka. Zatim se navode pojedine izvanbilančne stavke koje se generalno dijele na potencijalnu imovinu i obveze te na derivativne financijske instrumente. Također se objašnjava računovodstveni tretman ovih stavki, kao i njihova regulacija. Navode se prednosti i nedostaci ovih aktivnosti te njihovo mjerenje i utjecaj na efikasnost poslovanja. Na kraju rada se iznosi zaključak sa glavnim spoznajama ovog rada.

2. Teorijski okvir banke i bankarskog poslovanja

Može se reći kako su banke u svojim najprimitivnijim oblicima postojale još od najranijih civilizacija, te su se kroz povijest razvile u institucije koje su u suvremenom svijetu postale jedna od najvećih industrija bez kojih je nemoguće podržavanje globalne ekonomije i razvoja, te imaju multiplikativnu moć zbog koje se pozitivni i negativni efekti prelijevaju na cijelo gospodarstvo. U ovom poglavlju će se prvo objasniti što je to banka i koje su glavne karakteristike koje ju definiraju kao i koji su to bilančni poslovi banke. Zatim će se opisati suvremeni trendovi s kojima se banke susreću te kojima moraju prilagoditi svoje poslovanje kako bi zadržale svoje pozicije.

2.1. Pojam i definicija banke

Pojava bankarstva veže se uz pojavu novca. Tako se njeni začetci mogu naći još 35 tisuća godina pr. Kr. u Srednjoj Aziji. Prve su banke najvjerojatnije bili hramovi starih civilizacija kada su depoziti još bili metali i ostala dobra. Postepeno su se razvijali svi bankarski poslovi do uspona kršćanstva, kada se naplaćivanje kamata smatra nemoralnim, te su banke izgubile na značenju. U 12. stoljeću se bankarstvo ponovno razvija, a velikim otkrićima dobiva još veći zamah. Međunarodna trgovina dobiva nove razmjere pa tako i bankarstvo, potrebe za financiranjem i sigurnošću u plaćanjima višestruko se povećavaju. U 17. stoljeću dolazi do razvoja nacionalnih banaka. Razvojem svijeta i sve većim volumenom ekonomije javlja se problem stabilnosti bankarskog sustava, a time i mnoge reforme i promijene u regulaciji. Globalno bankarstvo i usluge tržišta kapitala naglo jačaju u 80-im i 90-im godinama prošlog stoljeća kao rezultat velikog povećanja potražnje za kapitalom raznih kompanija, država i financijskih institucija. To dovodi i do pojave novih sudionika, odnosno konkurenta. Znatni napredak procesa inovacija u financijskom sektoru dovodi do postupnog brisanja razlika između raznih financijskih institucija.¹

Banke su u najširem smislu financijske institucije. Financijske institucije se mogu definirati kao „poslovna poduzeća koja prikupljaju novčana sredstva, usmjeravaju ih u financijske plasmane i obavljaju financijske usluge“. Karakterizira ih poslovanje s nematerijalnom imovinom, odnosno drži se neophodna materijalna imovina za osiguranje uspješnog trgovanja financijskom imovinom. U užem smislu banke su depozitno-kreditne institucije. HNB definira „kreditne institucije su institucije kojima je Hrvatska narodna banka izdala odobrenje za rad u

¹ Gregurek, M. i Vidaković, N. (2015.), *Bankarsko poslovanje*. Zagreb: RRiF plus

skladu sa Zakonom o kreditnim institucijama, a čija je djelatnost primanje depozita ili ostalih povratnih sredstava od javnosti te odobravanje kredita za vlastiti račun.“²

Ne postoji posebna i univerzalna definicija banke koja se može primijeniti svugdje u svijetu i točno opisati baš svaku instituciju koja bi se definirala kao bankom, pa se u nastavku daje nekoliko definicija i glavne karakteristike banke.

„Banka je institucija koja se bavi prikupljanjem sredstava, plasiranjem sredstava te pružanjem financijskih usluga“.³ Ovom definicijom banka se objašnjava kao institucija, a ne kao financijska institucija jer ona više nije ograničena na financijsko poslovanje nego je proširila svoje usluge i izvan klasičnih okvira. Banke tako obavljaju i neke poslove na financijskom tržištu koje obavljaju i druge institucije pa su se one pretvorile u specifične financijske konglomerate, odnosno financijske institucije potpune usluge.⁴

Banka je pravna osoba koja je dobila odobrenje za rad kao banka od Hrvatske narodne banke. Primarno se bavi prikupljanjem novčanih sredstava, njihovim plasiranjem te podržavanjem platnog prometa. Ona je glavni sudionik tržišta novca.⁵

Prema teoriji financijskog posredovanja banke su samo financijski posrednici, te se ne razlikuju od ostalih nebankarskih financijskih institucija. One prikupljaju depozita te plasiraju iste. U ovoj teoriji može se preraspodijeliti samo postojeća kupovna moć, a novčana masa ne raste. Prema teoriji razlomljene pričuve pojedinačna banka je financijski posrednik, a bankarski sustav kao cjelina stvara novac, kroz proces višestruke ekspanzije depozita. Ova teorija kao i prethodna polazi od prikupljanja sredstava, odnosno depozita, kao prvog koraka, te zatim njihovog plasiranja. Teorija kreiranja duga se razlikuje od prethodnih. Ona ne definira banke kao financijske posrednike, nego svaka banka stvara dug, odnosno novac, ni iz čega, kad god izda kredit ili kupi neku imovinu.⁶

² Leko, V. i Stojanović, A. (2018.), *Financijske institucije i tržišta*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Ekonomski fakultet

³ Gregurek, M. i Vidaković, N. (2015.), *Bankarsko poslovanje*. Zagreb: RRiF plus

⁴ Leko, V. i Stojanović, A. (2018.), *Financijske institucije i tržišta*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Ekonomski fakultet

⁵ Ibidem.

⁶ Werner, R. A. (2015.), A lost century in economics: Three theories of banking and the conclusive evidence, *International Review of Financial Analysis*, 46(1), 361-379. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2015.08.014>

Zakonska definicija banke je da je ona „financijska institucija koja je od Hrvatske narodne banke dobila odobrenje za rad i koja je osnovana kao dioničko društvo sa sjedištem u Republici Hrvatskoj“.⁷

Tri ključne karakteristike banke su (Leko, 2018):

1. Banka je institucija koja prima novčane depozite od najšire javnosti – ovo je povlastica banaka te se smatra njenom najvažnijom karakteristikom.
2. Najvažniji aktivni posao banaka je odobravanje kredita – ovo nije isključiva povlastica banke, jer postoje i druge institucije, ali i sami građani koji mogu davati zajmove. Ipak, ovo se smatra jednom od ključnih karakteristika jer su banke institucije koje stalno, istodobno i profesionalno primaju depozite i iz njih odobravaju kredite.
3. Banke su institucije platnog prometa – banke su blagajnici svojih komitenata jer imaju povlasticu vođenja transakcijskih računa na kojima je depozitni novac, preko kojih za njihove vlasnike obavljaju bezgotovinska plaćanja.

Banke mogu biti⁸:

1. Komercijalne (depozitne, kreditne) banke – koriste kratkoročne depozite iz svih izvora te su specijalizirane za kratkoročno kreditiranje proizvodnje i prometa. Kroz kreditnu aktivnost multipliciraju novac, što ima značajan utjecaj na robne novčane odnose, stabilnost tečaja nacionalne valute i cjelokupni gospodarski sustav zemlje, zbog čega su pod čvrstim nadzorom središnje banke.
2. Razvojne banke – one dugoročno financiraju privredni razvoj. Mogu biti industrijske, građevinske, hipotekarne, investicijske i sl.
3. Univerzalne banke – one nude širok raspon bankarskih i financijskih usluga.

Banke imaju veliki značaj u financijskom sustavu, ali i u cijelom gospodarstvu. One prikupljaju i čuvaju novac građana te omogućavaju njegovo raspolaganje, odobravaju različite vrste kredita te posreduju u nizu novčanih transakcija. Putem banaka odvija se indirektno financiranje, u sklopu kojeg se banke javljaju u ulozi financijskog posrednika između štediša, zajmodavaca, zajmoprimaca, investitora i potrošača. Također, često se uključuju u tokove direktnog financiranja gdje prikupljaju kratkoročne izvore sredstava te ih pozajmljuju drugim fizičkim i

⁷ Zakon o bankama, Narodne novine br. 84/02 (2002.)

⁸ Leko, V. i Stojanović, A. (2018.), *Financijske institucije i tržišta*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Ekonomski fakultet

pravnim osobama. Ukoliko raspolažu viškovima likvidnih sredstva, koriste ih za kupovinu raznih financijskih instrumenata. Na deviznom tržištu banke zadovoljavaju potražnju za stranom valutom, kao i inozemnu potražnju za domaćom valutom.⁹

2.2. Bilančne aktivnosti i poslovi banaka

Poslovi banaka se uobičajeno dijele prema bilančno-analitičkom obilježju. Prema njemu se gleda uloga banke u pojedinom poslu, pa se tako ona može javiti kao dužnik, vjerovnik, posrednik, a može obavljati i vlastiti posao u svoje ime i za svoj račun. Tako se bankarski poslovi dijele na¹⁰:

1. Neutralne, indiferentne ili komisijske,
2. Aktivne ili kreditne,
3. Pasivne ili mobilizacijske te
4. Vlastite.

Kod neutralnih poslova banka nije ni dužnik ni vjerovnik, nego posrednik i opunomoćenik svojih komitenta jer vrši usluge za njihov račun. Oni predstavljaju uslužne poslove za koje se naplaćuje naknada ili provizija. Ovo je najstariji i najbrojniji tip bankarskih poslova. Ovi poslovi se odnose na depo poslove, posredovanje u domaćem i međunarodnom platnom prometu, kupoprodaja i posredovanje prilikom kupoprodaje vrijednosnih papira, odobravanje jamstva, otvaranje akreditiva, savjetničke usluge, mjenjački poslovi i različiti komisijski i mandatni poslovi. U ovu kategoriju spadaju i izvanbilančni poslovi koji ostvaruju sve veće nekamatne prihode.¹¹

U aktivnim poslovima banka ima ulogu vjerovnika te se oni sastoje od kreditnih poslova i investicija. Zajedno sa pasivnim poslovima su suština bankarskog poslovanja. Krediti su najvažniji bankarski posao te oni imaju i veliku gospodarsku značajnost. Njima se osigurava likvidnost, koncentriraju sredstva, financira razvoj i međunarodna razmjena, stvara i realocira novac i sl. Krediti nose najviše rizika za banku, za što se veže i najviše propasti banaka, te su nelikvidniji od investicija. Odobravanje kredita je složeni proces, koji zahtijeva vrijeme, servis

⁹ Lovrinović, I. i Ivanov, M. (2009.), *Monetarna politika*, Zagreb: RRIF plus

¹⁰ Leko, V. i Stojanović, A. (2018.), *Financijske institucije i tržišta*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Ekonomski fakultet

¹¹ Ibidem.

i praćenje, te posebna znanja, iskustva i sposobnost menadžmenta. Investicije predstavljaju ulaganja u vrijednosne papire, ali u širem smislu i sve nekreditne plasmane.¹²

Pasivni poslovi se nalaze u pasivi bilance te predstavljaju bančin dug i kapital, a banka ima ulogu dužnika. Njima ona privlači sredstva za svoj rad. Sredstva mogu biti kratkoročna ili dugoročna, te o tome ovisi i njihovo plasiranje. Pasivni poslovi se mogu dalje podijeliti na depozitne, nedepozitne i kapital banke. Pasivni poslovi su tako prikupljanje depozitnih i štednih uloga, reeskontiranje mjenica, zaduživanje kod drugih banaka ili središnje banke, izdavanje obveznica i drugih vrijednosnih papira te izdavanje dionica. Kratkoročni pasivni poslovi su važni u ročnoj transformaciji bilance banke i održavanju njezine likvidnosti te se odnose na sredstva sa ročnosti do jedne godine, dok dugoročni pasivni poslovi se odnose na one sa ročnosti većom od jedne godine.¹³

Vlastiti bankarski poslovi su oni koje banka obavlja u svoje ime i za svoj račun s ciljem ostvarivanja profita. Oni su se razvili kao rezultat globalizacije, deregulacije, razvoja tržišta i sve veće konkurencije među bankama, ali i pojave ostalih konkurenata. Ovi poslovi se odnose na burzovne špekulacije i arbitražne poslove, kojima banka zarađuje na razlici kupovne i prodajne cijene, na osnivanje industrijskih poduzeća ili sudjelovanje u dioničarskim društvima.¹⁴

2.3. Pojave i trendovi u bankarstvu

Bankovno poslovanje je evoluiralo od onog tradicionalnog. Globalizacija je spojila tržišta i stvorila jedno svjetsko na kojem su promijene konstantne, a prilagodbe nužne za opstanak. Također, konkurencija je dosegla svjetske razine, što je dovelo do brisanja granica među financijskim institucijama pa suvremene banke nude širok spektar proizvoda i usluga kako bi održale svoje tržišne pozicije. Napredak tehnologije znatno je unaprijedio bankovno poslovanje, ali s druge strane isto zahtijeva veliku fleksibilnost i stalno praćenje trendova i implementaciju novih tehnoloških dostignuća.

Jedan od najzapaženijih učinaka COVID-19 pandemije u bankarstvu, ali i ostalim industrijama, je razmjerni i ubrzanje digitalizacije. Također, ova pandemija je poslužila i kao test već postojeće digitalne infrastrukture. Na makroekonomskoj razini banke su suočene sa okruženjem niskih kamata, što im smanjuje tradicionalne izvore prihoda i potiče na pronalaženje novih, ali i na

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

smanjenje troškova. Dodatno, može se reći da se mijenja i svrha banaka. Društva širom svijeta sada očekuju da će banke implementirati društveno odgovorno poslovanje te pomoći u rješavanju nejednakosti u dohotku, rasnoj i rodnoj nejednakosti te klimatskim promjena. Kao vitalni motori rasta u globalnom gospodarstvu banke moraju igrati presudnu ulogu u održivim financijama. Osim što pomažu u raspodjeli ili preusmjeravanju kapitala prema gospodarskim aktivnostima koje su neto pozitivne za društva, također, potiču nova ponašanja klijenata i partnera.¹⁵

U nastavku će se izdvojiti i detaljnije opisati tri glavna trenda, digitalizacija poslovanja banaka, novi konkurenti s kojima se banke susreću te blockchain tehnologija i kriptovalute.

2.3.1. Digitalizacija poslovanja banaka

Jedna od najočitijih pojava je digitalizacija bankarstva. Digitalizacija je općenito dio modernog poslovanja. Očekivanja kupaca o digitalnom bankarstvu godinama sve više rastu i postaju zahtjevnija. Time doprinose i ostale internetske i mobilne usluge drugih poduzeća, zbog čega rastu očekivanja potrošača koja se onda prelijevaju i na bankarstvo.

Ovo je posebno ubrzala COVID-19 pandemija. U prvih nekoliko mjeseci pandemije, uporaba internetskih i mobilnih bankarskih kanala povećala se za procijenjenih 20 do 50%, te se očekuje da će nastaviti i nakon što pandemija popusti. Također, na različitim svjetskim tržištima između 15 i 45% potrošača očekuje smanjenje posjeta poslovnica nakon završetka krize.¹⁶

Sve više korisnika izbjegava ili ne vidi svrhu u odlasku u fizičku poslovnicu banke, nego nastoji sve svoje transakcije i ostale usluge obaviti preko mobilnog bankarstva. Suvremeno bankarstvo tako mora ponuditi najveću praktičnost i brzinu svojim korisnicima te im omogućiti izvršavanje skoro svih usluga putem par klikova. Ovo se posebno odnosi na mlađe generacije, milenijalce i generaciju Z, koji čine dominantnu radnu snagu, a tehnologija i online dostupnost im je dio svakodnevice. Pogodnost za banke je da se time smanjuju troškovi. Prema istraživanju Mobile Banking Competitive Edge Study, 90% ispitanika koristi mobilno bankarstvo, a njih skoro 50% mobilno bankarstvo uvrštava u tri ključna faktora prilikom odabira banke. Sada bankama više nije dovoljno imati samo mobilnu aplikaciju, nego su potrebni i razni dodatni alati i značajke,

¹⁵ Shilling, M. i Celner, A. (2020.), *2021 banking and capital markets outlook: Strengthening resilience, accelerating transformation*, [e-publikacija], preuzeto

<https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/financial-services/financial-services-industry-outlooks/banking-industry-outlook.html>

¹⁶ Euart, J., Ferreira, N., Gordon, J., Gupta, A., Hilal, A., i White, O. (2020.), *Financial life during the COVID-19 pandemic—an update*, *McKinsey*, preuzeto 10. rujna 2021. s <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/a-global-view-of-financial-life-during-covid-19>

poput mogućnosti stavljanja privremenih zadržavanja na kartice ili skeniranja otiska prsta za prijavu na račun.¹⁷

Ova pojava je pristuna i u Hrvatskoj, iako u manjem intenzitetu. Tako se digitalizacija u posljednjih pet godina može prikazati smanjenjem broja zaposlenih za 8%, smanjenjem broja poslovnica za 16% i povećanjem broja bankomata za 5%.¹⁸

Također, investicijsko bankarstvo se promijenilo od svojeg tradicionalnog poslovanja, koje je obilježavala bliska suradnja ljudi, do korištenja umjetne inteligencije, odnosno robota-savjetnika. Prediktivna analitika, koja je uključena u umjetnu inteligenciju, može pomoći ulagačima u donošenju mudrijih i profitabilnijih odluka u stvarnom vremenu uz istovremenu veliku uštedu na troškovima. Pomaže i u komercijalnom bankarstvu, prilikom sprječavanja prijevara, u upravljanju rizicima te interakcijama s korisničkom službom. Također, u nekim slučajevima može pomoći u identificiranju ciljeva spajanja i preuzimanja. Općenito, tehnologije umjetne inteligencije poboljšavaju sposobnost banaka da postignu četiri ključna ishoda: veću dobit, personalizaciju na velikoj razini i volumenu, prepoznatljivo višekanalno iskustvo i brže inovacijske cikluse.¹⁹

Digitalna transformacija cjelokupnog financijskog poslovanja se zapravo naziva FinTechom. Ovaj pojam se najčešće odnosi na pojavu nebankarski institucija koje nude bankarske proizvode i usluge, o čemu će biti riječ u sljedećem poglavlju. Također, u širem smislu odnosi se i na blockchain i kriptovalute, koje će se isto kasnije objasniti.

2.3.2. Novi konkurenti

Digitalni ekosustavi su omeli tradicionalne financijske usluge. Transformirali su način na koji potrošači otkrivaju, procjenjuju te kupuju robu i usluge, omogućavajući pristup različitim uslugama kroz jednu pristupnu točku. Tako korisnici društvene mreže WeChat-a u Kini mogu koristiti istu aplikaciju ne samo za razmjenu poruka, već i za rezerviranje taksija, naručivanje hrane, slanje novca kontaktima i pristup osobnoj kreditnoj liniji. Nebankarske tvrtke ugrađuju financijske usluge i proizvode u svoju ponudu, narušavajući tradicionalne metode za otkrivanje bankarskih proizvoda i usluga. Tehnološki divovi ulaskom u financijske usluge imaju mnoge

¹⁷ Brown, T., Dugalaki, E., Green, R. i Magana, G. (2020.), *The US Mobile Banking Competitive Edge Report 2020*, [e-publikacija], preuzeto s <https://www.businessinsider.com/us-mobile-banking-competitive-edge-study-2020>

¹⁸ HNB (2020.), *Financijska stabilnost broj 21* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.hnb.hr/-/financijska-stabilnost-21>

¹⁹ Biswas, S., Carson, B., Chung, V., Singh, S. i Thomas, R. (2020.), *AI-bank of the future: Can banks meet the AI challenge*, preuzeto 27. lipnja 2021. s <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/ai-bank-of-the-future-can-banks-meet-the-ai-challenge>

tržišne prednosti naspram banaka. To su velika i angažirana mreža kupaca, mnoštvo podataka koje im omogućava sve preciznije razumijevanje pojedinih kupaca, prirodne snage u razvoju i unaprjeđivanju inovativnih tehnologija te pristup jeftinom kapitalu. Kao rezultat toga, banke se susreću sa pojačanom konkurencijom i moraju stalno ulagati u svoje sudjelovanje u digitalnim ekosustavima.²⁰

Nebankarska konkurencija zasnovana na novim tehnologijama tako predstavlja pojam FinTech. To su startup financijske kompanije koje se razvijaju „iz garaže“, ili spin off modeli velikih tehnoloških kompanija koje ulaze u tradicionalne poslove platnog prometa, kartičnog poslovanja i kreditiranja kao što je npr. Alibaba, Apple, Google ili Amazon, za koje se onda upotrebljava pojam „Big Tech“. Najčešće se FinTech odnosi na nove i neovisne pružatelje međunarodnih platnih usluga i zamjene valuta kao što je TransferWise ili Revolut. Oba slučaja predstavljaju prijetnju tradicionalnim financijskim posrednicima, odnosno bankama, jer jačaju konkurentski pritisak na globalnoj razini. S druge strane i same tradicionalne financijske institucije, odnosno banke, razvijaju svoj FinTech, čime se vidi da konkurencija nije samo preuzela dio potrošača nego i potaknula banke na prilagodbu.²¹

Ova konkurencija se ne može gledati samo kroz prednosti nižih troškova i kamatnih stopa za potrošače, nego su zapravo ključni i oni necjenovni mehanizmi koji se odnose na brzinu i dostupnost proizvoda i usluga te korištenje regulatornih prednosti. Novi konkurenti, odnosno izazivači, koriste postojeće marže te pokušavaju postići veću efikasnost i bolju kvalitetu usluge za krajnje potrošače ili pokriti neku tržišnu nišu koju su tradicionalne banke zapostavile. S druge strane banke upravo zbog svoje tradicije i dugovječnosti uživaju određene prednosti. To su prednosti veličine i sinergije, a tome se često dodaje i regulatorna zaštita u vidu osiguranja depozita u bankama, nadzora platnih transakcija i sl. Međutim, takva regulacija predstavlja trošak za tradicionalne posrednike i njihove klijente, pogotovo nakon posljednje krize. Tako novi konkurenti opet imaju prednost u plaćanju nižih troškova regulacije. Također, imaju prednosti znanja zbog ranijeg ulaska u područje FinTecha od tradicionalnih banaka. Sve to ih čini izazivačima, ali i potencijalno atraktivnim metama za preuzimanje.²²

²⁰ Ibidem.

²¹ HUB (2019.), *Fintech: prijetnja ili prilika* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.hub.hr/sites/default/files/inline-files/HUB%20Analiza%2070%20-%20Fintech.pdf>

²² Buchak, G., Matvos, G., Piskorski, T., i Seru A. (2018.), Fintech, Regulatory Arbitrage, and the Rise of Shadow Banks. *Journal of Financial Economics*. 130(3), 453-483. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304405X1830237X>

S vremenom FinTech poduzeća se prestaju gledati samo kao izravni konkurenti, nego se uvidjela mogućnost za zajednički rad koji bi zapravo mogao donijeti više koristi od međusobnog natjecanja. Fintech poduzeća tako mogu donijeti inovativni pristup, dok tradicionalne banke mogu omogućiti pristup većim količinama podataka i većem broju korisnika. Fintech poduzeća su agilna i često eksperimentiraju s proizvodima i prilagođavaju se potrebama tržišta. S druge strane, banke su manje sklone riziku, zbog regulatornih propisa te sporije i teže se upuštaju u inovacije. Također, razlika je i u organizacijskoj strukturi i kulturi, banke su uglavnom vertikalne, a FinTech poduzeća horizontalne strukture. Sve to otvara mnoga područja suradnje, umjesto borbe za tržišnom prevlasti.²³

FinTech je najveća europska investicijska kategorija rizičnog kapitala koja predstavlja 20% svih takvih ulaganja, Sektor je aktivniji u Europi nego u Aziji i SAD-u. FinTech stvara 150 milijardi eura vrijednosti, mnogo radnih mjesta, omogućuje stjecanje iskustva i stvaranje proizvoda za europske potrošače. Europske FinTech kompanije snažnije su od svakog drugog tehnološkog sektora u Europi za više od 100% (Finch capital i Dealroom, 2019). Nakon utjecaja pandemije COVID-19 investiranje u FinTech je palo za 10%, ali je nakon državnih poticaja poraslo za 20%.²⁴

2018. godine je uvedena uredba Europske unije PSD2 (Second Payment Services Directive) koja otvara pristup podacima koji se nalaze u bankama kako bi ih putem Interneta mogle koristiti i druge autorizirane organizacije i poduzeća. Podaci se sastoje od informacija o bankama i njihovim proizvodima, ali i od informacija o pojedinim transakcijama na svim računima svih klijenata. Te podatke mogu koristiti druga poduzeća za izradu vlastitih financijskih proizvoda. Ovo se naziva otvorenim bankarstvom, te donosi lakši i jeftiniji pristup kreditu, pametnije ulaganje i štednju, još veću upotrebu Interneta i aplikacija za plaćanje raznih usluga kao i pojeftinjenje samih transakcija te stvaranje novog i puno prisnijeg odnosa između banaka, ali i ostalih poduzeća, i njihovih korisnika. Uredba PSD2 dovela je do veće konkurencije kako među samim bankama tako i pojačanim uvođenjem drugih poduzeća u svijet bankarstva, ali je i stvorila nove mogućnosti i izvore prihoda u odnosu na tradicionalnu ponudu bankarskih usluga. Otvorenim bankarstvom steče se bolji uvid u aktivnosti i interakcije klijenata i pomaže financijskim poduzećima da saznaju više o obrascima njihovog ponašanja,

²³ Filipič, L. i Veber, M. (2020.), Suradnja fintecha i tradicionalnih banaka, *Deloitte*, preuzeto s https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/hr/Documents/finance/hr_Fintech_article.pdf

²⁴ Finch Capital i Dealroom (2019.), The state of European FinTech [e-publikacija], preuzeto s <https://dealroom.co/uploaded/2020/06/The-State-of-European-Fintech-2019.pdf>

financijskom zdravlju, investicijskim planovima i ciljevima. Ipak postoji neravnoteža, jer banke nisu u mogućnosti pristupiti podacima kupaca o maloprodaji, te se time ublažava želja za inovacijama u bankarskom sektoru.²⁵

Kao rezultat otvorenog bankarstva pojavilo se bankarstvo kao usluga (Banking-as-a-Service). Njime se omogućuje izravno povezivanje drugim poduzećima sa bankarskim sustavima putem sučelja za programiranje aplikacija kako bi se bankarska ponuda mogla nuditi povrh njihove infrastrukture.²⁶ Ovo predstavlja suradnju, koja je prije spomenuta, a temelji se na novoj uredbi Europske unije.

2.3.3. Blockchain i kriptovalute

Blockchain predstavlja glavnu ili javnu “knjigu“ u koju se zapisuju transakcije i vrijednosne izmjene jedinica kriptovaluta. Svaki se zapis temelji na složenoj matematičkoj kriptografiji i zapisuje se u slijedu stvarajući lanac blokova. Kriptovalute su digitalni zapisi o određenim vrijednostima pohranjenim u digitalnim bazama. Postoje samo na Internetu i nije ih izdala, niti ih nadzire središnja banka ili država. Kriptovalute omogućuju nositelju da šalje točno ono što želi drugoj strani bez ikakvih dodatnih informacija, za razliku od debitnog ili kreditnog plaćanja.²⁷

Blockchain tehnologija je primjenjiva u nekoliko ključnih bankarskih usluga. Uspostavljanjem decentralizirane knjige za plaćanja, blockchain tehnologija mogla bi omogućiti brža plaćanja uz niže naknade. Povećala bi se sigurnost plaćanja jer se podaci pohranjuju na decentraliziranim blokovima, što bi smanjilo rizik prijevara i hakerskih napada. Uz to proces autentifikacije bi se ubrzao, a njegovi troškovi smanjili. Također, ostvarile bi se velike uštede u troškovima i vremenu prilikom trgovine, zbog digitalizacije papirologije, pogotovo one prekogranične. Blockchain tehnologija otvara mogućnost peer-to-peer (P2P) zajmova, složenih programiranih zajmova koji su slični hipotekarnim ili sindiciranim zajmovima, te je sam postupak odobravanja zajma brži i sigurniji. S kriptografski sigurnim i decentraliziranim registrom povijesnih plaćanja, potrošači bi se tako mogli prijaviti za kredite na temelju globalne kreditne ocjene. Također, može se primjenjivati i kod vrijednosnica. Njihovim pohranjivanjem na blockchain

²⁵ Pavić, S. (2018.), Otvoreno bankarstvo i revolucija financijskih usluga, *Prirodni vijesnik*, preuzeto s https://www.hub.hr/sites/default/files/inline-files/prilog_psd2.pdf

²⁶ Dolan, S. (2021.), How the banking-as-a-service industry works and BaaS market outlook for 2021, preuzeto 28. lipnja 2021. s <https://www.businessinsider.com/banking-as-a-service-industry>

²⁷ Europska unija (b. d.), Kriptovalute i blockchain – sve što trebate znati, preuzeto 28. lipnja 2021. s https://ec.europa.eu/croatia/cryptocurrencies_and_blockchain_all_you_need_to_know_hr

tehnologiju uklanja se posrednika, snižavaju naknade za zamjenu imovine, omogućava pristup širim globalnim tržištima i smanjuje nestabilnost tradicionalnog tržišta vrijednosnih papira.²⁸

Kriptovalute, kao jednu od svojih mana, imaju veliku vrijednosnu nestabilnost zbog čega se ne mogu prihvatiti kao sredstvo plaćanja, što neki značajno zagovaraju. Kao odgovor na to su se pojavile stabilne kriptovalute (engl. *Stablecoins*). One su vezane s cijenom druge imovine ili skupa imovine kako bi se stabilizirala vrijednost, najčešće na američki dolar, euro ili košaru glavnih globalnih valuta. Također, obično predstavljaju potraživanje prema određenom izdavatelju, osnovnoj imovini, fondu ili kamati. Nude alternativne aranžmane plaćanja i izazov su nacionalnim monetarnim sustavima i prekograničnim platnim aranžmanima. Također, stalno je prisutno pitanje utjecaja na monetarnu politiku i financijsku stabilnost, bankovni sustav, kontrolu pranja novca, zaštitu potrošača i sl.²⁹

Središnje banke su pak kao svoji odgovor počele razvijati inicijative o digitalnoj valuti središnjih banaka (engl. *Central Bank Digital Currency, CBDC*). To je zapravo digitalni ekvivalent gotovog novca, odnosno novčana vrijednost pohranjena elektroničkim putem tako da predstavlja obvezu središnje banke i može se koristiti za plaćanje. Razlog zašto banke razmišljaju o svojoj digitalnoj valuti je taj da su do sada inicijative o digitalizaciji plaćanja bile privatne i izvan njihovog djelokruga i utjecaja te time izazivale njihovu poziciju, a pad upotrebe gotovine je neupitan naspram rasta bezgotovinskog plaćanja.³⁰

Od cijelog ovog fenomena banke vide priliku u iskorištavanju blockchain tehnologije i razvijanju vlastitih digitalnih valuta. Tako se 14 banaka udružilo u razvoj USC tokena, odnosno Finality tokena, kao digitalne valute koja se veže za 5 glavnih svjetskih valuta: američki i kanadski dolar, britansku funtu, euro i jen. Ova valuta bi bila između novca komercijalne banke i novca središnje banke, jer ima slična svojstva kreditnog rizika kao novac središnje banke, bez da je zamjena za novac središnje banke.³¹

²⁸ CB Insights (2021.), *How Blockchain Could Disrupt Banking*, [e-publikacija], preuzeto s <https://www.cbinsights.com/research/blockchain-disrupting-banking/#securities>

²⁹ Houben, R. i Snyers, A. (2020.), *Crypto-assets: Key developments, regulatory concerns and responses* [e-publikacija], preuzeto s [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU\(2020\)648779](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU(2020)648779)

³⁰ Ibidem.

³¹ Allison, I. (2020.), *14 Banks, 5 Tokens: Inside Finality's Expansive Vision for Interbank Blockchains*, preuzeto 29. rujna 2021. s <https://www.coindesk.com/finality-utility-settlement-coin-central-bank-token-blockchain>

3. Izvanbilančni poslovi banaka

Izvanbilančni poslovi označavaju one aktivnosti koje uključuju potencijalna potraživanja ili ugovore koji banci donose prihod, ali nisu evidentirani kao imovina ili obveze prema uobičajenom računovodstvenom postupku. One mogu biti evidentirane na računima banke kao „bilješke uz bilancu“, „bankarstvo s potencijalnim obvezama“, „bezimovinsko bankarstvo“ ili čak „nevidljivo bankarstvo“.³²

Izvanbilančno bankarstvo uključuje stvaranje potencijalnih potraživanja ili obećanja banke da će pružiti neku uslugu ili financiranje klijentu u budućnosti u zamjenu za sadašnju naknadu. Stavka se klasificira kao izvanbilančna imovina kada pojava nepredviđenog događaja rezultira stvaranjem bilančne imovine. S druge strane, stavka se klasificira kao izvanbilančna obveza kada potencijalni događaj stvara bilančnu obvezu.³³

Bilančne stavke se tako iskazuju jer predstavljaju postojeću tražbinu ili obvezu u danom trenutku izvještavanja, jer je bilanca izvještaj koji se radi na određeni dan. Tako su te stavke relativno fiksne i lako mjerljive. S druge strane, izvanbilančne stavke su po svojoj prirodi potencijalne, pa tako, ovisno o okolnostima, imovina ili obveza se možda nikad neće ostvariti.³⁴

Ove aktivnosti mogu stvoriti rizik za bilancu ili portfelj. Potencijalna tražbina uključuje obvezu davanja sredstva ili zajam ako se potencijalni slučaj ostvari. Promjena u bilanci se ne stvara dok se ne ostvari potencijalna situacija. Dok zajam, odnosno kredit, predstavlja sredstvo u bilanci banke, obećanje davanja zajma potencijalna je obveza koja stvara potencijalnu obvezu financiranja u budućnosti. Također, ograničena je kontrola nad trenutkom kada će potencijalna obveza postati stvarna. Kao rezultat svoje izvanbilančne aktivnosti, banka se suočava s tri vrste rizika, kreditnim rizikom za preuzete garancije, rizikom kamatnih stopa na neusklađenost imovine i obveza i rizikom likvidnosti zbog prekomjernog produljenja obveza.³⁵

³² Ghosh, S. i Nachane, D. M. (2002.), Off-balance sheet activities in banking: Theory and Indian experience, *MPRA Paper No. 17408*

³³ Greenbaum, S., Thakor, A. i Boot, A. (2019.), *Contemporary Financial Intermediation*, 4. izd., Cambridge: Academic Press

³⁴ Delhaise, P. i Golin, J. (2013.), *The Bank Credit Analysis Handbook: A Guide for Analysts*, 2. izd., John Wiley & Sons Singapore

³⁵ Hassan, M. K. (1991.), The off-balance sheet banking risk of large U.S. commercial banks (University of New Orleans working paper), preuzeto s https://scholarworks.uno.edu/econ_wp

HNB izvanbilančne stavke predstavlja kao obveze za podmirenje za koje će uslijediti ili može uslijediti odljev novčanih sredstava kreditne institucije, na temelju kojeg se zbog nemogućnosti povrata budućih odljeva sredstava kreditna institucija izlaže kreditnom riziku.³⁶

3.1. Razvoj izvanbilančnih poslova

Nakon 1980-ih izvanbilančno poslovanje komercijalnih banaka brzo je postalo najveći profitabilni dio komercijalnih banaka zbog manjih zahtjeva za kapitalom i unosne dobiti.³⁷

Iako su začetci izvanbilančnih poslova mnogo prije, za njihov značajni razvoj se uzimaju 80-te godine 20. stoljeća. Dva glavna faktora koja su utjecala na to su posljedice koje su obilježile prethodno desetljeće, revolucija u informacijskoj tehnologiji te povećana konkurencija na nacionalnoj i internacionalnoj razini. Tako su najveći posrednici imali globalni doseg i univerzalne financijske usluge, koje su uključivale bankarstvo, aktivnosti na tržištu vrijednosnih papira i poslove osiguranja.³⁸

1970-ih godina se dogodio strukturni pomak u međunarodnoj financijskoj arhitekturi. Došlo je do raspada Bretton Woods sustava, kojeg je karakterizirao fiksni tečajni režim, i prelazak na plutajući tečajni režim. To je stvorilo snažnu potražnju od klijenata banaka za zaštitom od tečajnih rizika na rutinskoj osnovi. Također, prijelaz iz situacije niske i stabilne inflacije te kamatnih stopa u situaciju visokih i promjenjivih stopa, povećao je potrebu poduzeća da se zaštite od potencijalnih izloženosti riziku. Povećana potražnja za takvim uslugama upravljanja rizikom za banke je značila da uz njihove tradicionalne posredničke uloge trebaju pružiti i ove nove. Tako su banke pomagale poduzećima, koja su se zaduživala u domaćoj valuti, a primale prihode u stranoj, da kontroliraju svoj devizni rizik. Također, tehnološki intenzivna poduzeća su zahtijevala posebne usluge kako bi prilagodile svoje investicijske aktivnosti sa nepredvidivim kratkoročnim prihodima. Time su banke morale sve više diverzificirati svoje tradicionalne bankarske operacije i pružati usluge na temelju naknada, što podrazumijeva veće prihode, ali i veće rizike. Rast izvanbilančnih aktivnosti je tako prirodni rast banaka koje pružaju usluge upravljanja tim rizicima.³⁹

³⁶ Odluka o klasifikaciji izloženosti u rizične skupine i načinu utvrđivanja kreditnih gubitaka, Narodne novine br. 114/2017. i 110/2018. (2017.)

³⁷ Cheng, W. i Li, Y. (2016.), Study on Basic Theory and Accounting of Off-balance Sheet Activities in Commercial Bank, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol 53. <https://doi.org/10.2991/amahs-16.2016.68>

³⁸ Ghosh, S. i Nachane, D. M. (2002.), Off-balance sheet activities in banking: Theory and Indian experience, *MPRA Paper No. 17408*

³⁹ Ibidem.

Poduzeća se susreću sa poslovnim i financijskim rizicima, a banke su tu da ih štite od financijskih. Banke tako štite od rizika na kreditnom tržištu, rizika od naglih nasumičnih kretanja kamatnih stopa, cijena robe ili valuta. One nude kreditne obveze koje istovremeno mogu jamčiti dostupnost kredita i osiguranje kamatne stope. Također, mogu ponuditi razne derivate kako bi zaštitile nepredvidiva kretanja cijena na nestabilnim tržištima.⁴⁰

Derivati i ostali izvanbilančni instrumenti su postojali i puno prije 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća, ali su se počeli široko koristiti tek kada je došlo do eskalacije rizika kamatnih stopa. Opcije i budućnosnice su se nudile uglavnom putem organizirane razmjene kao što je Chicago Mercantile Exchange, te su to bili standardni ugovori za zaštitu cijena od rizika robe, a kasnije i financijskih potraživanja. Poduzeća su s vremenom htjela da ovi proizvodi budu kreirani po njihovoj mjeri pa su tada na tržište ušle i banke. Ta potražnja je dovela do raznih ugovora po mjeri kao što su kreditne obveze, terminski ugovori i zamjene. Banke u bile zainteresirane u kreiranju ovih proizvoda po mjeri i zbog jačanja odnosa sa klijentima, ali i zbog izvora prihoda odnosno naknada.⁴¹

Banke su napustile svoje tradicionalne bankovne usluge. Ovisno o klijentu, usluge s niskom dodanom vrijednosti, kao što je usklađivanje kamatnih stopa, su smanjene, a usluge s visokom dodanom vrijednosti, kao što je potpisivanje izravnog plasman duga, se sve više ističu bez narušavanja pružanja usluga ostalim klijentima banke. Ovo razdvajanje je primarna sila iza značajnog rasta izvanbilančnih aktivnosti i prihoda od naknada kao i izvora profitabilnosti, posebno u velikim komercijalnim bankama.⁴²

Može se zaključiti kako je razvoju izvanbilančnih poslova pridonijelo više faktora. Prije svega je to deregulacija, pa razdoblje niskih kamatnih stopa i pojava nove konkurencije koja je natjerala banke da izađu iz svojih tradicionalnih aktivnosti i pronađu nove izvore prihoda, informatizacija i digitalizacija poslovanja, pa je sve to utjecalo na veći pritisak za održavanjem zdrave razine kapitala i rezervi koje su zahtijevale bilančne aktivnosti, a izvanbilančne aktivnosti ne. Iako su pojedini instrumenti koji se danas smatraju izvanbilančnim postojali i prije, glavni uzlet ovih aktivnosti je započeo krajem 70-ih i početkom 80-ih godina 20. stoljeća

⁴⁰ Greenbaum, S., Thakor, A. i Boot, A. (2019.), *Contemporary Financial Intermediation*, 4. izd., Cambridge: Academic Press

⁴¹ Ibidem.

⁴² Hassan, M. K. (1991.), The off-balance sheet banking risk of large U.S. commercial banks (University of New Orleans working paper), preuzeto s https://scholarworks.uno.edu/econ_wp

te eskalirao financijskom krizom 2007. godine kada se ponovno uvodi potreba za strožom regulacijom zbog međusobno povezanosti financijskih institucija i time nacionalnih ekonomija.

Postoji nekoliko hipoteza kojima se može objasniti zašto banke sve više ulaze u izvanbilančne aktivnosti:

1. Hipoteza kolateralala odnosi se na prednosti sekuritizacije kojom se optimizira alokacija rizika prebacivanjem rizika s rizičnih na rizično neutralne ulagače. Banke sekuritizacijom najsigurnije imovinu tako drže izvan bilance, a rizičnu imovinu zadržavaju u bilanci. Ova hipoteza predviđa pozitivan odnos između sekuritizacije i rizika banke, zato jer je problem udruživanja, koji se odnosi na miješanje sigurne i rizične imovine u bilanci, prisutniji u rizičnim bankama.⁴³
2. Hipoteza moralnog hazarda odnosi se na korištenje sekuritizacije zbog visokih zahtjeva za depozitnom rezervom, odnosno da ta rezerva tjera banke da budu još rizičnije. Banke imaju komparativnu prednost u odobravanju kredita i nedostatak u skladištenju niskorizičnih zajmova. Zbog moralnog hazarda, banke mogu povećati svoj rizik zadržavajući pritom svoju komparativnu prednost u odobravanju zajmova prodajom relativno visokokvalitetnih zajmova s malim rizikom i izdavanjem standby akreditiva.⁴⁴
3. Hipoteza regulatornog poreza odnosi se na prednosti koje neke banke imaju kod razlike u plaćanje poreza zbog regulacije, u obliku premije za osiguranje depozita, odustajanja od kamatnih stopa zbog držanja obveznih rezervi i zahtjeva za obveznim kapitalom, u odnosu da ta regulacija ne postoji.⁴⁵
4. Hipoteza tržišne discipline zagovara povećanu izvanbilančnu sekuritizaciju kod sigurnijih banaka ili kako bi se potaknule rizičnije banke da budu sigurnije. Glavni argument je da se neosiguranim potencijalnim potraživanjima vrijednost povećava sa sigurnošću banke izdavatelja. To daje poticaj bankama koje izdaju ove instrumente da povećavaju svoju sigurnost, a relativno sigurnijim bankama se tim izdavanjima nudi komparativna prednost.⁴⁶
5. Hipoteza financijskog posredovanja sugerira da su izvanbilančne aktivnosti namijenjene kako bi se pružilo poboljšanje usluga kreditiranja. Jamčeći dostupnost sredstava, banka može učinkovito nadzirati zajmoprimca, pružati informacije,

⁴³ Ghosh, S. i Nachane, D. M. (2002.), *Off-balance sheet activities in banking: Theory and Indian experience*, MPRA Paper No. 17408

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

prikazivati svoju vjerodostojnost te se tako specijalizirati za ocjenjivanje kredita. Ove aktivnosti tako predstavljaju zamjenske metode za dodjelu kredita.⁴⁷

6. Hipoteza poluge govori kako fiksne stope osiguranja depozita zajedno sa potrebnim kapitalnim zahtjevima povećavaju inicijative za korištenjem financijske poluge izdavanjem izvanbilančnih instrumenata koji nisu uključeni u izračun kapitalnih zahtjeva.⁴⁸ Sada te stavke jesu uključene u izračun kapitalnih zahtjeva.

3.2. Struktura izvanbilančnih stavki i vrste

Izvanbilančne stavke se, kao i bilančne, mogu podijeliti na aktivne ili pasivne, ovisno hoće li će potencijalni događaj dovesti do stvaranja imovine ili obveze za banku.

Baselski odbor dijeli izvanbilančne aktivnosti u dvije glavne kategorije prema rizičnosti. Jedna je potencijalne tražbine ili obveze, tj. izvanbilančne operacije u užem smislu, koje se smatraju rizičnima. One trenutno nisu uključene u bilancu, ali budući da su ovi poslovi potencijalne obveze ili imovina, kada se uključe u bilancu preuzimaju i rizik, te tako utječu na rezultat i ukupno poslovanje banke. One uključuju:⁴⁹

1. Kreditne obveze,
2. Garancije,
3. Derivate, kao što su zamjene, terminski poslovi i ugovori, opcije, budućnosnice i sl., te
4. Poslove investicijskog bankarstva, kao što je prodaja vrijednosnih papira i trgovina zlatom.

Druga kategorija se odnosi na financijske usluge, te se ona smatra nerizičnom jer banka pruža samo financijske usluge bez preuzimanja rizika. Ova kategorija uključuje:⁵⁰

1. Skrbništvo i savjetodavne usluge,
2. Plaćanje i namire,
3. Usluge posredništva,

⁴⁷ Hassan, M. K. (1991.), The off-balance sheet banking risk of large U.S. commercial banks (University of New Orleans working paper), preuzeto s https://scholarworks.uno.edu/econ_wp

⁴⁸ Hassan, M. K. (1991.), The off-balance sheet banking risk of large U.S. commercial banks (University of New Orleans working paper), preuzeto s https://scholarworks.uno.edu/econ_wp

⁴⁹ Cheng, W. i Li, Y. (2016.), Study on Basic Theory and Accounting of Off-balance Sheet Activities in Commercial Bank, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol 53. <https://doi.org/10.2991/amahs-16.2016.68>

⁵⁰ Ibidem.

4. Usluge povezane s kreditima, kao što je organiziranje kredita, odobravanje kredita, sindicirane kredite i sl., te
5. Usluge uvoza i izvoza, poput agencijskih usluga, trgovinskih deklaracija, usluge agenta za osiguranje i sl.

Tako se izvanbilančni poslovi mogu podijeliti prema onima koji generiraju potencijalna potraživanja prema banci, i time stvaraju mogući rizik za banku, i na one koji generiraju prihod bez da potencijalno ulaze u bilančnu evidenciju, odnosno financijske usluge.

Financijske usluge također uključuju naknade za banku, ali ne nameću nužno uvjetnu obvezu banci jer postoji simetrija u obvezama banke i kupca. Iako postoji buduća nepredviđena situacija koja određuje nagodbu ugovora, ona ne mora dati kupcu opciju, odnosno mogućnost, kako je slučaj kod prethodne kategorije.⁵¹

Sekuritizacija se često spominje kada je riječ o izvanbilančnim poslovima. Ona gledala kao tehnika upravljanja rizikom, ali i kao tehnika za prikupljanje likvidnosti za ostale investicije tako da se nelikvidni krediti pretvaraju u utržive vrijednosnice. Problem sekuritizacije se javio kada se ona koristila kako bi se stvorila likvidnost za rizičnije investicije, povećanje prihoda i za postizanje regulatornih kapitalnih zahtjeva. Sekuritizacijom kredita i njegovom prodajom kao investicijom on se miče iz bankovne bilančne evidencije, što može dovesti do stvaranje lažne slike o zdravlju bilance, napuhavanja profita, dizanja vrijednosti dionica i posljedično isplati velikih nezaslužanih bonusa.⁵²

Većina zemalja izvanbilančnu bankarsku evidenciju dijeli u dvije kategorije. To su potencijalna imovina ili obveze i derivativni financijski instrumenti, stoga se i u ovom radu najznačajnije pojedine izvanbilančne stavke objašnjavaju prema te dvije kategorije koje su prikazane u sljedeća dva potpoglavlja.

3.2.1. Potencijalna imovina ili obveze

Potencijalna imovina i obveze se nekad nazivaju i potencijalna potraživanja ili obveze nalik opciji, zato jer mogu ili ne moraju postati bilančna imovina i obveze na način sličan kao i izvršavanje ili neizvršavanje opcije. Potencijalno potraživanje nalik opciji obećanje je banke da će u budućnosti pružiti namirenje po unaprijed određenim uvjetima i prema opciji imatelja

⁵¹ Greenbaum, S., Thakor, A. i Boot, A. (2019.), *Contemporary Financial Intermediation*, 4. izd., Cambridge: Academic Press

⁵² Teixeira, D. (2013.), Off-balance sheet items in european banking: a panel data econometric model on risk and liquidity. *Social sciences: Economics and Business*

obveze. Dakle, potencijalna tražbina nalik opciji nameće potencijalnu obvezu na banku koja je prodavatelj, te kupcu pruža opciju, odnosno mogućnost. Banci se plaća naknada prilikom kupnje u vrijednosti opcije koju taj instrument pruža.⁵³

Izvanbilančne aktivnosti koje predstavljaju potencijalnu imovinu ili obvezu odnose se na odobrene, ali neiskorištene kredite, koji mogu biti u obliku kreditnih linija, dopuštenih minusa i prekoračenja, revolving krediti i sl. Također, ovdje pripadaju i akreditivi, te garancije i ostala jamstva. Ove kategorije će biti detaljnije objašnjene u nastavku.

Kreditna obveza je obećanje da će se unaprijed određeni iznos posuditi unaprijed određenom kupcu pod unaprijed određenim uvjetima. Takvo je obećanje održivo za unaprijed određeno vremensko razdoblje. Uz kamate koje se plaćaju kao i na klasični oblik kredit, često postoji i naknada, koja se može izražavati kao postotak od ukupne obveze koja se unaprijed plaća prilikom sklapanja obveze. Također, može biti u obliku naknade za korištenje koja se naplaćuje na neiskorišteni dio kreditne linije. Isto tako ove dvije naknade se mogu kombinirati zajedno. Često se koriste i naknade za servisiranje na posuđeni iznos za pokriće troškova transakcija banke te zahtijevani kompenzacijski saldo kao depozit koji dužnik mora držati kod banke tijekom razdoblja svoje obveze. Ovaj oblik kredita se koristi za građevinsko i razvojno financiranje, za kupnju nekretnine, kao i kod spajanja i preuzimanja te kreditirane kupnje. Također, uključuju rezervne kreditne linije za komercijalne papire, kada banka pristaje pozajmiti klijentu kao alternativu izdavanja papira.⁵⁴ Koristi se i kod kratkoročnih potreba financiranja, kao revolving kredit, kada su izdatci poduzeća veći nego primitci. Korištenje ovog oblika kredita kao izvor likvidnosti nije najbolje rješenje, jer utječe na kreditnu sposobnost zajmoprimca, ali i financijsku stabilnost banke, te može dovesti do kreditne zaraze, što se dogodilo u financijskoj krizi, kada su poduzeća i banke međusobno toliko povezane da se problemi nelikvidnosti prelijevaju od jednih prema drugima.⁵⁵

Općenito, kod ovih obveza se uvjetuje da kupac, odnosno budući dužnik, održava zadovoljavajući financijski položaj te da nema neplaćanja u ostalim odnosima. Ovi tipovi ugovora često imaju opciju opoziva koja štiti banku, upravo zbog promijene financijskog stanja dužnika. Umjesto opoziva mogući su i dodatni zahtjevi za kolateralom ili garancijama. Banka

⁵³ Greenbaum, S., Thakor, A. i Boot, A. (2019.), *Contemporary Financial Intermediation*, 4. izd., Cambridge: Academic Press

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Galai, D. i Wiener, Z. (2017.), *Loan commitments*, *Montreal Institute of Structured Finance and Derivatives*, preuzeto s <https://www.hec.ca/finance/Fichier/Wiener2017.pdf>

također može sklopiti kreditnu obvezu za sebe kod druge institucije, te se ona isto odražava kao izvanbilančna stavka, dok se kredit ne iskoristi.⁵⁶

Rast značaja kreditnih obveza može se objasniti sa potražne i ponudbene strane. Potražna strana je zainteresirana za kreditne obveze koje se prodaju sa fiksnom kamatnom stopom jer je time banka preuzela rizik kamatne stope umjesto klijenta. Također, ovim instrumentom se nastoji zaobići i smanjiti moralni hazard kod klijenata banke. Klijent će radije kupiti kreditnu obvezu po unaprijed dogovorenoj kamatnoj stopi nego klasični kredit sa većom stopom na promptnom tržištu zbog kojeg će možda imati otežano vraćanje, morat će iskoristiti kolateral ili na kraju neće ni vratiti kredit. Banke, kako bi ipak kompenzirale dio gubitka kojeg ostvaruju kreditnom obvezom, tako naplaćuje naknadu na početku ugovaranja kreditne obveze koju klijent najčešće ne doživljava kao dio troškova kredita. Općenito se smatra da poduzeća postižu bolje uvjete kupnjom kreditnih obveza nego kredit na promptnom tržištu, te ako objave takve namjere često imaju i pozitivan utjecaj na kretanje cijene dionica. Dodatno, kupnjom kreditne obveze poduzeća daju do znanja svojim dobavljačima da će imati potrebnu likvidnost u budućnosti čime će postići bolje i jeftinije uvjete pregovaranja s njima. Kreditnom obvezom se, osim osiguravanja kamatne stope, osigurava i kreditni rejting poduzeća te dostupnost kredita na tržištu.⁵⁷

Sa strane ponude, banke vide korist u ovom proizvodu zbog manjih regulatornih davanja. Tek sa Baselom I su banke trebale držati kapital za kreditne obveze ako su imale dospijeće duže od godine dana. Sa Baselom III povećava se stopa te se primjenju neovisno o dospijeću. Također, dok se obveza stvarno ne pojavi, kredit ne postoji, pa tako ni potreba za držanjem rezervi. Dodatno, ako banka želi zaraditi samo od naplaćivanja naknada za izdavanje kreditnih obveza, ona može prodati kreditnu obvezu, kada ju klijent odluči iskoristiti, i tako izbjeći potencijalne rezerve u potpunosti, ili ju može sekuritizirati. Rast značaja ovog instrumenta može se objasniti i kompromisom između financijskog i reputacijskog kapitala. Potencijalna potraživanja i obveze daju obećanje da će se nešto ispuniti, ali često uz „klauzule za izvlačenje“ koje uvode ugovornu diskreciju i dopuštaju banci da ne ispuni svoja obećanja u „olakšavajućim okolnostima“. Tako banka može odobriti sredstva klijentu iako on nije u najboljoj kreditnoj sposobnosti ili po nižoj kamati ako ima dovoljno financijskog kapitala, jer će si time povećati

⁵⁶ FDIC (2021.), *Risk Management Manual of Examination Policies: Section 3.8 - off-balance sheet activities* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.fdic.gov/regulations/safety/manual/>

⁵⁷ Greenbaum, S., Thakor, A. i Boot, A. (2019.), *Contemporary Financial Intermediation*, 4. izd., Cambridge: Academic Press

reputacijski kapital. Taj viši reputacijski kapital će joj omogućiti da u budućnosti prodaje kreditne obveze po višoj cijeni. Isto tako, ako se financijski kapital pokaže nedovoljnim banka može upotrijebiti svoju klauzulu čime će malo narušiti reputacijski kapital, ali spasiti financijski. Općenito kreditne obveze omogućuju banci predviđanje buduće potražnje za kreditima jer klijenti kupuju ove instrumente prema svojim očekivanim budućim potrebama za posuđivanjem. To im s druge strane omogućuje planiranje buduće potražnje za depozitima.⁵⁸

Kreditne obveze imaju suprotan učinka u kratkom roku na monetarnu politiku. Tako prilikom restriktivne monetarne politike centralna banka operacijama na otvorenom tržištu prodaje vrijednosnice i diže kamatne stope što čine kredite na promptnim tržištima skupljima, a kreditnim obvezama po unaprijed dogovorenim uvjetima i stopama jeftinijim. Tako banka u kratkom roku može zapravo povećati svoje pozajmljivanje i tako povećati turbulenciju na novčanom tržištu (Greenbaum et al., 2019).

Akreditivi su sljedeći izvanbilančni instrumenti koji će se objasniti. Oni se koriste kod olakšavanja trgovine te je to jedan od najstarijih bankovnih ugovora. Koristi se kako bi izvoznik koji ima malo znanja o uvozniku osigurao naplatu svojeg izvoza. Akreditiv je tako obećanje uvoznikove banke da plati izvozniku, ili njegovoj banci, prilikom prezentacije potrebnih dokumenata, čime banka uvoznika supstituira uzvoznikovu kreditnu sposobnost sa svojom i time smanjuje rizik neplaćanja s kojim se susreće izvoznik. Ako se obveza isplate akreditiva ne definira i ne izvršava odmah tada se stvara instrument koji se zove mjenica ili bankovni akcept koji se može držati ili dalje prodavati na sekundarnom tržištu. Postoji mnogo vrsta akreditiva sa različitim karakteristikama koji se koriste i za ostale svrhe osim inozemne trgovine, a četiri najkorištenija su putnički, oni koji se prodaju za gotovinu, komercijalni i standby. Ovim poslovima su banke ušle u domenu poslova osiguravatelja, a mogu se koristiti i kao zamjena za kreditne obveze kako bi se izbjegla „klauzula za izvlačenje“.⁵⁹

Treći instrumenti koji će se objasniti su garancije. One se temelje na prednostima kojima je izvor asimetrija informacija. Banka ima informacije o dužnikovoj pravoj kreditnoj sposobnosti i time naplaćuje nižu naknadu za izdavanje garancije u usporedbi sa kamatnom stopom po kojoj bi se dužnik trebao zaduživati na tržištu.⁶⁰ Garancijom se poboljšava kreditna sposobnost zajmoprimca kako bi se osigurao zajmodavac od neplaćanja te kako bi mu se smanjili troškovi

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

zaduživanja. Osmišljene su kako bi se osigurala pravodobna otplata glavnice i kamata iz kredita čak i ako zajmoprimac bankrotira ili ne može ispuniti ugovorne obveze.⁶¹

Jedan od najčešćih oblika garancije, posebno u SAD-u, je stand by akreditiv, koji se pojavljuje kao garancija izvedbe, banka garantira da će se ugovoreni projekt dovršiti na vrijeme, i kao garancija ispunjena obveza, banka preuzima otplaćivanje. Ovi akreditivi su postali jako korišteni instrumenti zbog rasta direktnog financiranja u svijetu, rizika od recesija i ekonomskih fluktuacija, ali i pogodnosti za banku kao što su izvor dodatne zarade i ne postojanje ili manja obveza držanja rezerve ili plaćanja premije osiguranja na ove instrumente (Rose i Hudgins, 2009).

3.2.2. Derivativni financijski instrumenti

Termin izvedenice, derivativi ili derivativni instrumenti se odnosi na financijske ugovore čija vrijednost proizlazi iz temeljne imovine, skupa imovine ili indeksa na kojima se temelji taj ugovor. Posljedično vrijednost tih instrumenata podložna je promijeni kako se mijenja vrijednost imovine na kojoj se temelji.⁶²

Najčešći oblici derivativnih instrumenata koji se mogu primijetiti u bankarstvu su:

1. swapovi, odnosno zamjene
2. forvardi,
3. opcije i
4. futures, odnosno budućnosnice.

Nastanak zamjena veže se za raspad Bretton Woods sporazuma i uspostavljenje slobodnog kretanja deviznih tečajeva, što je rezultiralo nastankom rizika gubitka u poslovanju zbog mogućih promjena u vrijednosti valuta, ali i pojavom financijskih špekulacija. Temeljne vrste zamjena su valutne i kamatne zamjene. Valutnim se otklanjanja rizika gubitka koji bi nastao uslijed promjene vrijednosti strane valute, dok se kamatnim otklanja rizik gubitka zbog promjene kamatne stope u kreditu ili vrijednosnom papiru koji je uzet od treće strane. Zamjenom se jednostavno rečeno ugovara zamjena novčanih svota ili kamata koji mogu biti u drugoj valuti. Uporabom ovih instrumenata omogućava se učinkovitije upravljanje tržišnim rizicima, smanjenje troškova financiranja, veća diversifikacija portfelja i uvećani prinos na

⁶¹ Rose, P. i Hudgins, S. (2009.), *Bank Management & Financial Services*, 8. izd., New York: McGraw-Hill

⁶² Delhaise, P. i Golin, J. (2013.), *The Bank Credit Analysis Handbook: A Guide for Analysts*, 2. izd.. John Wiley & Sons Singapore

uložena sredstva. Tako banka ako većinu imovine ima u jednoj valuti, a želi investirati u drugoj, može se valutnom zamjenom učinkovito zaštititi od rizika promjena tečaja, što je tzv. *hedging*. Kamatnom zamjenom banka može upravljati neusklađenostima ročnosti i kamatnih stopa, odnosno neusklađenošću aktive i pasive.⁶³

Forvard označava nestandardizirani ugovor između prodavača i kupca o razmijeni robe ili financijske imovine po unaprijed utvrđenoj fiksnoj cijeni i datumu. To je najjednostavnija forma derivativnih instrumenata kojima se trguje na OTC tržištima. Jedna ugovorna strana pretpostavlja dugo razdoblje i ugovara kupnju kvalificirane imovine na određeni budući datum uz određenu cijenu. Druga ugovorna strana forvard ugovora pretpostavlja kraće razdoblje i ugovara prodaju imovine na isti datum uz jednaku određenu cijenu.⁶⁴

Forvarde banke mogu prodavati svojim klijentima ili ih same koristiti za zaštitu svojih rizika. Oni su općenito osmišljeni kako bi zaštitili poduzeća, pogotovo ona koja se bave inozemnom trgovinom, pa se tako kupnjom valutnih forvarda štite od nepovoljnih kretanja na tržištu tako da im se dopušta da "zaključaju" tečaj prije neke buduće transakcije. Ovi instrumenti s jedne strane imaju prednost jer su nestandardizirani i jer se njima trguje na OTC tržištu pa postoji velika mogućnost prilagodbe samog ugovora, ali s druge strane imaju manu koja im daje veliki rizik od gubitka jer ne postoji centralizirana klirinška kuća preko koje bi se trgovalo s njima. Banke su uglavnom jako oprezne kome će izdati ovaj ugovor, pa ga tako zapravo više koriste za zaštitu svojih valutnih rizika.⁶⁵

Opcije su ugovori koji za razliku od forvarda i budućnosnica nisu dvostrano obvezatni te daje vlasniku opcije pravo, ali ne i obvezu, kupnje ili prodaje određenoga financijskog instrumenta ili određene robe po unaprijed određenoj cijeni koja se naziva izvršna cijena. Ovi ugovori se sklapaju za veliki broj financijskih instrumenata, tako postoje dioničke opcije, opcije indeksa dionica, opcije na obveznice ili certifikate o depozitima, opcije na budućnosnice i sl. Njima se trguje i na burzama i na OTC tržištima. Najčešća su dva oblika opcija: call opcije i put opcije. Call opcija, daje vlasniku pravo kupnje određenog instrumenta ili imovine po unaprijed određenoj cijeni prije određenog datuma ili na taj datum. Ako je izvršna cijena nepovoljna za

⁶³ Slakoper, Z. (2009.), Ugovori o valutnom i o kamatnom swapu, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta Rijeka*, 30(1), 407-448

⁶⁴ Mijoč, I. i Liović, D. (2015.), Računovodstveni tretman derivativne financijske imovine, *Računovodstvo, revizija i financije*, 11(15), 49-62.

⁶⁵ Ibidem.

kupca, opcija se neće izvršiti, te vrijedi i obratno. Put opcija, daje vlasniku opcije pravo prodaje određenoga financijskog instrumenta ili neke imovine po unaprijed utvrđenoj prodajnoj cijeni.⁶⁶

Budućnosnice su standardizirani ugovori kojim se jedna strana obvezuje da će kupiti ili prodati drugoj ugovornoj stranci na određeni budući datum određenu imovinu uz unaprijed specificiranu cijenu. Za razliku od unaprijeđenice, koja se izvršava fizičkom isporukom i plaćanjem u potpunosti na ugovoreni datum po ugovorenoj cijeni, terminski ugovor obično se izvršava plaćanjem razlike između izvršne cijene i tržišne cijene na točno utvrđen budući datum.⁶⁷

Navedene instrumente banke uglavnom koriste kako bi se zaštitile od kamatnog i valutnog rizika, pa se tako ovi instrumenti mogu naći u mnogim podvrstama ovisno za zaštitu kojeg rizika su namijenjene. Rizik kojem je banka najviše izložena je zapravo kreditni rizik, pa će se u nastavku prikazati kreditni derivativi koji su najkorišteniji u svrhu te zaštite. To su kreditne zamjena neplaćanja – engl. credit default swaps CDS i kolateralizirane dužničke obligacije – engl. collateralized debt obligations CDO.

Najčešće korištena kreditna izvedenica i koja se najviše povezuje sa globalnom financijskom krizom je CDS. To je bilateralni ugovor u kojem kupac kreditne zaštite plaća periodični naknadu za pruženu zaštitu, sve do roka dospjeća CDS ugovora ili do nastupanja kreditnog događaja. Korištenje CDS-a najčešća je metoda kojim se sintetički prenosi imovina i postiže kapitalno rasterećenje.⁶⁸ CDS se često uspoređuje sa policama osiguranja kojom kreditor prenosi kreditni rizik na neku drugu ugovornu stranu. Kod stvarne police osiguranja, zahtijeva se da osiguranik bude izložen riziku protiv kojeg se osigurava, dok kod CDS-a nije uvjetovana izloženost riziku. Upravo to predstavlja problema u trgovanju ovim izvedenicama jer njihovom kupnjom bez izloženosti riziku moguće su velike špekulacije na financijskim tržištima jer se omogućuje „klađenje“ na propast neke treće strane s kojom uopće nisu povezani što se na kraju i može realizirati.⁶⁹

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Pavković, A. i Tuškan, B. (2009.), The role of credit derivatives and synthetic securitization in credit risk management in Croatia, u: Rajković, V., Ferjan, M., Kern, T. i Paape, B. (ur.), *Proceedings of the 28th International Conference on Organizational Science Development - New Technologies, New Challenges, Slovenia, Portorož, 25 – 27 March 2009* (str. 1165-1172.), Maribor: Moderna organizacija v okviru Univerze v Mariboru – Fakultete za organizacijske vede

⁶⁹ Saunders, A. i Allen, L. (2010.), *Credit risk measurement in and out of the financial crisis: New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms*, New Jersey: John Wiley & Sons.

Uz CDS se često spominje CDO. To su strukturirane vrijednosnice gdje krediti predstavljaju vezanu imovinu koji su podijeljeni u različite tranše, prema različitim odnosima prinosa i rizika, koje se onda dalje prodaju investitorima s odgovarajućim preferencijama rizika.⁷⁰

3.3. Računovodstveni tretman izvanbilančnih poslova

Računovodstvo banaka smatra se posebno složenim procesom jer ga od ostalih subjekata razlikuje evidentiranje izuzetno velikog broja poslovnih događaja i pretvaranje tih podataka u korisne informacije. Svaka stavka mora imati niz obilježja poput valute, kamatne stope, datuma i sl., što zahtijeva puno veću i kompleksniju analitiku od one u privrednim poduzećima. Također, iznosi aktive i pasive ovise o procjenama jer se radi o financijskoj imovini čija se vrijednost ne može potpuno pouzdano utvrditi, te je podložna čestim promjenama.⁷¹

Banke, sa ostalim financijskim i njima povezanim institucijama, pripadaju velikim obveznicima i subjektima javnog interesa te su kao takve obvezne primjenjivati Međunarodne standarde financijskog izvještavanja (MSFI) i Međunarodne računovodstvene standarde (MRS), koji su okvir za vođenje računovodstvenih poslova te sastavljanje i prezentiranje financijskih izvještaja. Njima se harmoniziraju računovodstvene regulative na svjetskoj razini, budući da suvremena financijska tržišta više ne poznaju nacionalne granice. Također, uz nadnacionalne i međudržavne propise banke su dužne poštivati i nacionalne propise i zakone.⁷²

U Hrvatskoj izvanbilančne stavke su dužne prikazivati se u evidenciji u bilješkama uz financijske izvještaje, te je potrebno prezentirati sljedeće izvanbilančne stavke:⁷³

1. garancije,
2. akreditive,
3. mjenice,
4. okvirne kredite i obveze financiranja,
5. ostale rizične klasične izvanbilančne stavke,
6. budućnosnice,
7. opcije,
8. ugovore o razmjeni,

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Vašiček, V., Vašiček, D. i Broz Tominac, S. (2020.), *Računovodstvo financijskih institucija*, Zagreb: Ekonomski fakultet

⁷² Ibidem.

⁷³ Odluka o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja kreditnih institucija, Narodne novine br 42/2018. (2018.)

9. forvarde te
10. ostale izvedenice.

Na slici 1 se prikazuje primjer knjiženja garancije na T kontu. Banka X je ugovorila kratkoročni kredit sa poduzećem A u iznosu od 200.000 kn. Od banke Y je prima garanciju zbog osiguranja naplate kredita u iznosu od 230.000 kn te se ona knjiži u izvanbilančnoj evidenciji. Kredit je vraćen po dospijeću pri čemu banka X isknjižava garanciju. Banka Y također isknjižava garanciju u svojoj evidenciji.

Slika 1. Prikaz knjiženja garancije na T kontu

Knjiženje u banci X d.d.:

96 Aktivni izvanbilančni zapisi	99 Pasivni izvanbilančni zapisi
(1) 230.000	230.000 (2)
(2) 230.000	230.000 (1)

Knjiženje u banci Y d.d.:

96 Aktivni izvanbilančni zapisi	97 Pasivni izvanbilančni zapisi
(1) 230.000	230.000 (2)
(2) 230.000	230.000 (1)

Izvor: Vašiček, V., Vašiček, D. i Broz Tominac, S. (2020.), *Računovodstvo financijskih institucija*, Zagreb: Ekonomski fakultet, str 210.

Računovodstvena evidencija hrvatskih banaka temelji se na primjeni kontnog plana, odnosno na Odluci o kontnom planu za kreditne institucije i Uputama za primjenu kontnog plana. Tako se izvanbilančne stavke nalaze u razredu 9 zajedno sa kapitalom. Skupine od 94 do 99 se odnose na ugovorene vrijednosti izvedenih financijskih instrumenata i klasične izvanbilančne stavke.⁷⁴

Međunarodni standard financijskog izvještavanja 9 – Financijski instrumenti, odnosno MSFI 9 je računovodstveni standard za klasifikaciju i mjerenje financijskih instrumenata koji se primjenjuje od početka 2018. godine te je zamijenio dotadašnji MRS 32. Glavni povod za donošenje novog standarda je bila financijska kriza. Prethodni standard je bio reaktivan, pa se tako novim standardom ispravci vrijednosti knjiže ranije i u primjerenijem iznosu. Prema MRS-u 39 priznavanje gubitaka bilo je zasnovano na činjenici da se umanjeње vrijednosti priznaje u trenutku kada je došlo do gubitka tzv. model nastaloga gubitka (engl. incurred loss model), što

⁷⁴ Odluka o kontnom planu za kreditne institucije, Narodne novine br. 104/2017. i 23/2019. (2017.)

se pokazalo kao premalo i prekasno. MSFI 9 je tako promijenio priznavanje gubitaka na način da se gubici priznaju u visini u kojoj se, na osnovi svih raspoloživih i, po mogućnosti, opsežnih informacija, očekuju, dakle i prije nego što su se zaista i dogodili, tzv. model očekivanoga gubitka (engl. expected loss model). Ključni cilj implementacije novog standarda jest pojednostavnjenje priznavanja i mjerenja financijskih instrumenata te poboljšanje načina prepoznavanja gubitaka jer su upravo ti aspekti bili isticani kao ključne zamjerke MRS-u 39⁷⁵.

Prema MSFI 9 financijski instrumenti se priznavaju tek ako i isključivo ako subjekt postane stranka ugovornih odredaba tog instrumenta. Također, priznaje se na datum transakcije, odnosno trgovanja, što znači na dan sklapanja ugovora, odnosno na dan na koji subjekt preuzima obvezu kupnje ili prodaje imovine, ili na datum plaćanja, odnosno podmirenja, što znači datum kada je izvršeno plaćanje, ili su razmijenjeni instrumenti. Općenito derivativni financijski instrument se smatra financijskom imovinom ili obvezom koja se drži radi trgovanja osim ako nije namijenjena kao sredstvo računovodstva zaštite. Klasificiraju se kao imovina, ili obveza u kategoriju po fer vrijednosti kroz dobit ili gubitak. Ta kategorija se odnosi na financijsku imovinu na kojoj se ostvaruje dobit zbog fluktuacije cijena na tržištu, brokerske marže ili drugih naknada, te derivati kao financijski instrumenti koji se razvrstavaju u imovinu koja se drži za trgovanje bez obzira što su oblikovani kao instrumenti zaštite. Derivativni instrumenti se prestaju priznavati kao financijska imovina kada se prodaju, odnosno prenesu, te kada ugovorna prava na novčane tokove iz financijskog instrumenta isteknu, a prestaju se priznavati kao obveza kada se ona podmiri, odnosno kad se obveza iz ugovora ispuni, poništi ili istekne.⁷⁶

Na temelju MSFI 9 donesena je Odluka o klasifikaciji izloženosti u rizične skupine i načinu utvrđivanja kreditnih gubitaka prema kojoj se izvanbilančne stavke klasificiraju u odgovarajuće rizične skupine na osnovi kojih je kreditna institucija izložena kreditnom riziku zbog nemogućnosti povrata novčanih odljeva koji mogu nastati odnosno koji nastaju plaćanjem preuzetih izvanbilančnih obveza. Pri toj procjeni rezerviranja primjenjuje se konverzijski faktor 1, odnosno iznimno se može primijeniti niži konverzijski faktor ako kreditna institucija na temelju internih metoda može dokazati da je on prigodan te da adekvatno odražava rizik tih

⁷⁵ Vašiček, V., Vašiček, D. i Broz Tominac, S. (2020.), *Računovodstvo financijskih institucija*, Zagreb: Ekonomski fakultet

⁷⁶ Uredba komisije Europske unije 2016/2067 od 22. studenoga 2016. o izmjeni Uredbe (EZ) br. 1126/2008 o usvajanju određenih međunarodnih računovodstvenih standarda u skladu s Uredbom (EZ) br. 1606/2002 Europskog parlamenta i Vijeća u pogledu Međunarodnog standarda financijskog izvještavanja 9, preuzeto s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R2067&from=IT>

izvanbilančnih stavki. Iznos rezerviranja za očekivane kreditne gubitke po izvanbilančnim obvezama klasificiranima u rizične skupine A, B i C knjiži se na teret troškova kreditne institucije za razdoblje u kojemu je gubitak utvrđen te u korist odgovarajućega računa rezerviranja u pasivi bilance.⁷⁷ Detaljniji opis klasifikacija plasmana i izvanbilančnih obveza u rizične skupine, kako bi se osigurala potrebna rezerviranja za očekivane kreditne gubitke će biti objašnjeno u poglavlju 3.6.

3.4. Regulacija izvanbilančnih aktivnosti

Banke zbog svojih značajnosti i važnosti, prije svega za očuvanje financijske, a time i ekonomske stabilnost, su strogo regulirane. Tako se regulacijom banaka žele stvoriti uvjeti poslovanja banaka koji će biti dugoročno stabilni i podržavati ekonomski razvoj zemlje. Globalna financijska kriza 2008. godine je ponovno ukazala na nužnost regulacije i prekinula dotadašnji trend deregulacije.

Bazelske sporazume ili standarde propisuje Bazelski odbor za superviziju banaka. On nema nadnacionalnu zakonodavnu vlast, nego se njegove preporuke i sporazumi koriste kao temelj za izradu nacionalnih i nadnacionalnih bankarskih zakona i regulativa⁷⁸.

1988. godine je Baselski odbor donio Basel I kapitalni sporazum kojim se htjela ojačati stabilnost međunarodnog bankarskog sustava te uspostaviti pošten i dosljedan međunarodni bankarski sustav kako bi se smanjila nejednakost u konkurenciji. Ovaj sporazum je nametnuo minimalni odnos jamstvenog kapitala i rizikom ponderirane aktive od 8%. Njegova primjenjivost na izvanbilančne aktivnosti odnosi se na to da potiče inovacije, ali unutar strukturnog okvira pa tako navodi da banke trebaju imati pripremljen značajan kapital u opasnosti kako bi on prvi podmirio gubitke, ističe potrebu za uzimanjem u obzir izvanbilančnih aktivnosti koje povećavaju financijski rizik subjekta, kao i ponderiranje svih bankovnih aktivnosti kako bi uprava banke mogla unaprijed znati iznos potrebnog kapitala te potrebu da se nacionalnim regulatorima dopusti diskrecija iznad utvrđenih minimalnih razina kapitala.⁷⁹

2004. godine je usvojen Basel II, koji se temeljio na tri stupa: minimalnim kapitalnim zahtjevima, superviziji i tržišnoj disciplini. Koeficijent adekvatnosti kapitala je i dalje 8%, ali

⁷⁷ Odluka o klasifikaciji izloženosti u rizične skupine i načinu utvrđivanja kreditnih gubitaka, Narodne novine br. 114/2017. i 110/2018. (2017.)

⁷⁸ Vašiček, V., Vašiček, D. i Broz Tominac, S. (2020.), *Računovodstvo financijskih institucija*, Zagreb: Ekonomski fakultet

⁷⁹ Basle Supervisory Committee (1988.), *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards*, [e-publikacija], preuzeto s <https://www.bis.org/publ/bcbs04a.htm>

su promjene kod utvrđivanja rizikom ponderirane aktive odnosno kod mjerenja i analize rizika kojima su banke u svom poslovanju izložene. Mijenja se kvantifikacija kreditnog rizika i uvodi kategorija operativnog rizika kao i njegovo mjerenje.⁸⁰

2010. godine donesen je Basel III kao odgovor na financijsku krizu. Ovim sporazumom se jača financijska regulativa tako da se uvode viši minimalni standardi kvalitetnog kapitala i likvidnosti kako bi banke same mogle apsorbirati gubitke bez uplitanje države i ostatka gospodarstva. Cilj je spriječiti ponovno nastajanje bankarskih kriza u budućnosti.⁸¹

Kao odgovor na krizu 2008. godine Europski parlament i Vijeće je 2013. godine donijelo Direktivu CRD IV (Capital Requirements Directive IV) o pristupanju djelatnosti kreditnih institucija i bonitetnom nadzoru nad kreditnim institucijama i investicijskim društvima, te Uredbu CRR (Capital Requirements Regulation) o bonitetnim zahtjevima za kreditne institucije i investicijska društva, koje sada čine važeći regulatorni okvir. Uredba se automatski primjenjuje na sve zemlje članice dok se Direktiva ugrađuje u nacionalne zakone.⁸²

Direktiva o kapitalnim zahtjevima CRD IV se odnosi na pristup osnivanju i obavljanju djelatnosti banaka te uvjete za slobodu poslovnog nastanka i pružanja usluga. Kao nove elemente propisuje:⁸³

1. Dodatni kapitalni zahtjev poznat kao zaštitni sloj kapitala koji štiti kapital od prekomjerne isplate dividendi i bonusa. Tako kada banka ne ispoštuje taj zahtjev, ograničenja postaju stroža, kako bi se spriječila erozija kapitala banke.
2. Uređuje pokretanje i obavljanje poslovanja, kao i davanje bonusa za zaposlenike, odnosno sprječava banke da potiču zaposlenike na prekomjerno preuzimanje rizika.
3. Općenito zahtijeva povećanje transparentnosti i bolje upravljanje rizicima, te manje oslanjanje na vanjske rejtinge i veće korištenje vlastitih rejting procjena.

Može se zaključiti kako novim regulatornim okvirom se potiče banke da više i naprednije upravljaju svojim rizicima, odnosno da uzimaju više parametara prilikom procijene i uvažavaju međusobne ovisnosti raznih rizika i održavaju potrebne razine kapitala kako bi se spriječili

⁸⁰ Vašiček, V., Vašiček, D. i Broz Tominac, S. (2020.), *Računovodstvo financijskih institucija*, Zagreb: Ekonomski fakultet

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem.

gubici i veliki šokovi. Tako se i rizicima koje nose izvanbilančne aktivnosti treba upravljati kako se ne bi narušilo cjelokupno poslovanje banke.

3.5. Rizici i koristi izvanbilančnih poslova

Na izvanbilančne aktivnosti se uglavnom gleda kao na rizične poslove koji mogu opasno narušiti financijsku stabilnost banke, pogotovo zbog velikog volumena ovih aktivnosti, ali ovi poslovi, uz pravilno upravljanje rizicima, mogu dovesti mnoge koristi za banku, zbog čega i ova kategorija poslova je primarno i nastala. Neke od tih koristi su veliki izvori prihoda u obliku naknada, jačanje odnosa sa klijentima zbog specijaliziranih proizvoda, smanjenje troškova ili njihovo pojeftinjenje jer nije potrebno depozitno financiranje te, ono najbitnije, upravljanje rizicima, odnosno, mogu biti instrument zaštite za neki rizik kojem je izložena banka ili njeni komitenti.

3.5.1. Rizici i upravljanje rizicima izvanbilančnih poslova

Općenito se za izvanbilančne aktivnosti navodi kako one nose izvanbilančni rizik, koji se može objasniti kao rizik povezan s prekomjernom stopom rasta nepredviđenih obveza i premija. Dva su glavna obilježja koja nose taj rizik. Prvi se odnosi na potencijalne obveze banke kojima se od banke očekuje da ispuni te obaveze u trenutku nastanka događaja iako za njih možda nema osigurana sredstva. Drugo obilježje se odnosi na volatilnost u cijeni i veliku kompleksnost mnogih instrumenata koji se drže u izvanbilančnoj evidenciji.

Zbog svoje neizvjesnosti i nesigurnosti, izvanbilančno poslovanje često prati veći rizik od bilančnog poslovanja. Tako kreditni rizik izvanbilančnih poslova se odnosi na rizik gubitka banke zbog neizvršenja obveze druge strane. Primjer je posao garancije u kojem banka preuzima obvezu nakon što klijent proglasi stečaj. Kamatni i tečajni rizik odnosi se na promijene tržišne kamatne stope i tečaja, što dovodi do rizika od gubitka u izvanbilančnom poslovanju derivativima, pogotovo pod utjecajem financijske liberalizacije, internacionalizacije i sekuritizacije. Također, prisutan je i rizik likvidnosti. Zbog promjena na tržištu, utrživost investicijske imovine po očekivanim cijenama ne može se ostvariti, što onda utječe na ukupno poslovanje banke.⁸⁴

⁸⁴ Cheng, W. i Li, Y. (2016.), Study on Basic Theory and Accounting of Off-balance Sheet Activities in Commercial Bank, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol 53. <https://doi.org/10.2991/amahs-16.2016.68>

Sustav Federalnih rezervi navodi tri vrste rizika koje se odnose na izvanbilančne stavke:⁸⁵

1. Kreditni rizik,
2. Rizik likvidnosti te
3. Rizik druge ugovorne strane.

Kreditni rizik je najizraženiji rizik izvanbilančnih poslova, ali i općenito bankovnog poslovanja. Kako su ti poslovi buduće potencijalne stavke bilance tako nose i određeni kreditni rizik. Kreditni rizik za banku predstavlja potencijalni gubitak ako dužnik ne izvrši svoju obvezu povrata glavnice primljenog kredita i plaćanja pripadajućih kamata. Oni izvanbilančni poslovi koji nose najviše kreditnog rizika su oni koji su direktni ekvivalenti kreditu, kao npr. otvorene kreditne linije, garancije ili dane obveze. S druge strane najmanji kreditni rizik nose aktivnosti upravljanja imovinom ili vrijednosti u skrbništvu. Što se tiče derivativnih instrumenata, bitna je sama vrsta instrumenta jer na kreditni rizik utječe opozivost tog instrumenta, pa tako ako je instrument opoziv kreditni rizik je relativno nizak.⁸⁶

Rizik likvidnosti izvanbilančnih stavki može nastati zbog potencijalnih odljeva prouzrokovanih zaključenima izvanbilančnim poslovima poput izdanih jamstva i garancija, derivativnih instrumenata, te odobrenih, a neplasiiranih kredita. Rizik likvidnosti općenito predstavlja rizik da financijska institucija, tj. banka, neće moći nesmetano pretvarati svoja sredstva planiranom i potrebnom dinamikom. Banke stoga trebaju adekvatno nadzirati sve izvanbilančne stavke te procjenjivati vjerojatnost njihova izvršenja. Za upravljanje likvidnošću banke mogu koristiti derivativni instrumenti, odnosno najčešće valutne swapove, koji su isto izvanbilančne stavke. Valutni swap je ugovor dviju strana o razmjeni iznosa u različitim valutama po unaprijed ugovorenim tečajevima, odnosno može se gledati kao davanje i primanje depozita. Valuta koja se kupuje je zapravo uzeti depozit, a valuta koja se prodaje je dati depozit.⁸⁷

Rizik druge ugovorne strane je zapravo podvrsta kreditnog rizika. Uglavnom se odnosi na OTC kreditne derivate koji su bilateralni ugovori koji po svojem dospijeću mogu imati pozitivni ili negativni novčani tok. Kreditni rizik je izloženost samo jedne strane, odnosno banke prema dužniku, te se temelji na dobrom poznavanju financijske situacije druge ugovorene strane

⁸⁵ FED (b. d.), Depository Institutions: Off-Balance-Sheet Items, preuzeto 02. rujna 2021. s <https://www.federalreserve.gov/releases/efa/efa-project-off-balance-sheet-items.htm>

⁸⁶ Bučková, V. (2012.), Off-balance sheet activities and the assessment of off balance sheet credit risk management in the banking sector of the Czech Republic, *Banks and Bank Systems*, 7(3)

⁸⁷ Prga, I., Vrdoljak, T. i Šverko, I. (2009.), Upravljanje rizikom likvidnosti korištenjem valutnih swap ugovora. *Ekonomski vjesnik*, 22(2), 364-371.

prema čemu se i taj rizik može lakše izmjeriti. S druge strane rizik druge ugovorne strane podrazumijeva izloženost obiju strana i ne može se u potpunosti izmjeriti jer ovisi o tržišnim kretanjima i nedovoljnom poznavanju ugovorenih strana.⁸⁸

Osim navedenih rizika bitno je napomenuti kako izvanbilančne aktivnosti doprinose i sistemskom riziku. Sistemski rizik predstavlja rizik poremećaja u financijskom sustavu koji bi mogao imati ozbiljne posljedice za financijski sustav i realno gospodarstvo. To je rizik koji nastaje zbog velike povezanosti i ovisnosti financijskih institucija jedne o drugima, pa tako jedan incident može dovesti do cijelog kolapsa. Iako ovom riziku najviše doprinose udjeli neprihodujućih kredita i omjer financijske poluge, derivativni instrumenti, kao što su valutni i kreditni, su na drugom mjestu. Vrijednost financijskih instrumenata izračunava se na osnovu temeljne imovine. Osim toga, financijski derivati se koriste u drugim financijskim proizvodima, što stvara piramidu financijskih proizvoda. Takva tržišna struktura financijskih proizvoda je ranjiva i predstavlja veliki sistemski rizik.⁸⁹

Također, moguće opasnosti derivativnih financijskih instrumenata vide se u mogućnosti nastanka beskonačnih gubitaka koji mogu znatno brže nastati nego u slučaju bilo kojih drugih vrijednosnih papira. Ova opasnost dolazi od interakcije triju čimbenika koji mogu dovesti do velikih poteškoća ili propasti institucije, to su financijska poluga, volatilnost te (ne)likvidnost. Bitno je napomenuti i opasnosti od prijevara, tržišne manipulacije, utaje plaćanja poreza, manipulacije s dobiti poduzeća ili manipulacije financijskim izvještajima, zbunjujuća dokumentacija, pogrešno otkrivanje rizika i nedovoljno razvijena računovodstvena razmatranja.⁹⁰

Upravljanje rizicima je najkompleksnije područje upravljanja bankama i zapravo suština poslovnih procesa banaka. Banka rizike ne može izbjeći niti potpuno ukloniti, nego ih ona preuzima, transformira i ugrađuje u svoje proizvode i usluge. Također, prilikom upravljanja rizicima nemoguće je usmjeriti se samo na jedan, nego je to obično skup međusobno povezanih rizika. Suvremeno bankovno poslovanje je rizičnije nego ikada, ali isto tako uz razvoj informacijskih tehnologija stvorene su brojne mogućnosti za stvaranje baza podataka, njihovo

⁸⁸ BIS (b. d.), Counterparty credit risk definitions and terminology, preuzeto 29. kolovoza 2021. s https://www.bis.org/basel_framework/chapter/CRE/50.htm

⁸⁹ Mayordomo, S., Rodriguez-Moreno, M. i Pena, J. I. (2014.), Derivatives holdings and systemic risk in the U.S. banking sector, *Journal of Banking & Finance*, br. 45, 84-104. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.03.037>

⁹⁰ Grima, S. i Thalassinos, E. (2020.), *Financial Derivatives: A Blessing or a Curse*, 1. izd., Bingley: Emerald Publishing Limited

kontinuirano održavanje te primjenu suvremenih statističkih i matematičkih modela i simulacija, što dovodi do novih mogućnosti upravljanja rizicima banke.⁹¹

Kako bi upravljanje rizicima u banci bilo što uspješnije potrebno je utvrditi neke glavne elemente. Tako odjel za upravljanje rizicima treba biti na najvišoj razini uprave banke, imati odgovarajuću razinu formalizacije te sama strategija upravljanja rizicima treba biti eksplicitno i jasno utvrđena, kao i pojedini ciljevi te strategije. Sve poslovne odluke trebaju se temeljiti na kvantitativnim analizama i primjenjivim parametrima rizika te se sustavno prikupljati potpune, pravovremene i dosljedne informacije i podaci relevantni za upravljanje rizicima. Također, potrebno je razviti mehanizam kvantitativnog modeliranja koji omogućava simulaciju i analizu učinaka promjena u eksternom okruženju banke koji se odnosi i na tržišno i gospodarsko okruženje, a ima utjecaj na neki od rizika s kojima se banka susreće.⁹²

3.5.2. Izvanbilnačni poslovi i financijska kriza 2007-2008

2007. godine dogodio se slom tržišta drugorazrednih hipoteka na američkom tržištu koji se ubrzo prelio i na ostatak zemalja zbog međusobne povezanosti i ovisnosti globalnog svijeta. Ova kriza prouzročila je mnoge gubitke i teško narušila svjetsko gospodarstvo koje se poslije dugo oporavljalo. U središtu krize su bile banke i ostale financijske institucije koje su zbog svog neodgovornog ponašanja i slabe regulacije, koja se oslanjala na samoregulaciju, pokazale da su prijeko potrebne reforme kako bi se osigurao stabilni i otporni financijski sustav.

Često se uzrok te financijske krize zna objašnjavati sekuritizacijom i financijskim derivatima koji su dio izvanbilančnih aktivnosti banaka, kada je i posebna pažnja skrenuta na te aktivnosti. Ovim instrumentima transformirao se bankarski model te se više nije gledalo da li je dužnik stvarno kreditno sposoban jer se kredit mogao sekuritizirati i prodati na sekundarnom tržištu. Te aktivnosti su bile slabo i nepotpuno regulirane, pogotovo kod univerzalnih banaka, što je dovelo do preuzimanja previše međusobno povezanih rizika koji su na kraju morali eskalirati u financijsku krizu cijelog sustava.⁹³

Tako je Komisija za istragu financijske krize, koja je bila osnovana kao tima od 10 ljudi zaduženih za analiziranje uzroka ove financijske krize, zaključila je kako je uzrok krize bio

⁹¹ Vašiček, V., Vašiček, D. i Broz Tominac, S. (2020.), *Računovodstvo financijskih institucija*, Zagreb: Ekonomski fakultet

⁹² Brajović Bratanović, S., i Gruening, H. (2006.). *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima: Pristupi za ocjenu organizacije upravljanja rizicima i izloženosti financijskom riziku*, 2. izd., Zagreb: Mate d.o.o.

⁹³ Kosmidis, T. (2017.), *Banking Regulation and OBS activities*, preuzeto 25. kolovoza 2021. s <https://www.linkedin.com/pulse/banking-regulation-obs-activities-thomas-kosmidis>

kolaps cjenovnog mjehura nekretnina. Tome su godinama donosile niske kamatne stope, lako dostupni krediti te oskudna regulacija koja se oslanjala na samoregulaciju, a kao sami okidač su bile toksične hipoteke. Bilijuni dolara su bili ugrađeni u rizične hipotekarne vrijednosnice koje su bile pakirane i prepakirane te prodane diljem financijskog sustava. Rizična sekuritizacija i neregulacija derivativnih instrumenata bili su neki od glavnih elemenata koji su pridonijeli krizi, a mogli su se spriječiti. Također, mnoge financijske institucije nisu imale održive omjere financijske poluge, koji su znali sezati i do 40 dolara imovine prema jednom dolaru kapitala za pokrivanje gubitaka, te se ta poluga često skrivala u derivativnim i izvanbilančnim pozicijama. Američke banke prenijele su svoje bilančne kreditne izloženosti u izvanbilančne kreditne instrumente, a njih su onda preuzeli različiti financijski ulagači kao što su mirovinski fondovi, ulagači u osiguranje i sl. Međutim, ti su financijski ulagači podcijenili kreditni rizik ovih izvanbilančnih izloženosti i pretrpjeli su velike gubitke.⁹⁴

Stvaranje ove krize je sezalo godinama unazad. 2000. godine donošenjem zakona u SAD-u da se zabranjuje regulacija over-the-counter derivativa dalo se dodatnog zamaha korištenju tih instrumenata i poticanju krize. Osiguranje od kreditnog rizika, odnosno eng. Credit default swap (CDS) je financijski derivativni instrument koji je najviše pridonio hipotekarnoj sekuritizaciji te kreiranju sintetičkih CDS-ova koji su zapravo bili samo oklade na kretanja na realnom tržištu vrijednosnica nekretnina. Posebno su doprinijeli pojačanju gubitaka tokom krize dopuštajući višestruke oklade na iste vrijednosne papire i raspršivanjem po financijskom sustavu. Zbog međusobne povezanosti i raširenosti tih instrumenata u mnogim institucijama bila je neophodna intervencija države u financiranju i spašavanju što se na kraju uvijek prelije na porezne obveznike. Također, bitan element su i rejting agencije koje imaju veliki utjecaj na povjerenje, a ove su instrumente ocjenjivale kao sigurnim proizvodima.⁹⁵

3.5.3. Koristi izvanbilančnih poslova

Izvanbilančne aktivnosti često okružuje puno konfuzije i negativne konotacije, ali, ako se koriste efektivno, mogu donijeti mnoge koristi banci. Njihova glavna prednost je to što se koriste kao zaštita od drugih rizika i kao instrumenti upravljanja rizikom, čime se povećava stabilnost cijele institucije. Također, problem koji povećava njihovu rizičnost je taj što ti poslovi su često privatni ugovori kojima se ne trguje, pa se time teže utvrđuje njihova vrijednost koja

⁹⁴ FCIC (2011.), *The Financial Crisis Inquiry Report: Final Report of the National Commission on the Causes of the Financial and Economic Crisis in the United States* [e-publikacija], preuzeto s

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-FCIC/pdf/GPO-FCIC.pdf>

⁹⁵ Ibidem.

je često ovisna o nekim modelima procijene, umjesto da se koristi transparentna cijena sa tržišta.⁹⁶

Koristi koje proizlaze iz ovih aktivnosti u smislu upravljanja rizicima mogu se gledati u dva slučaja, kao upravljanje novčanim tokovima i kao osiguranje. Upravljanje novčanim tokovima kao zaštita od rizika može se prikazati kroz korištenje kamatnih zamjena. Jedan od najobičnijih primjera je industrijsko poduzeće koje želi posuditi sredstva za proširenje svojih proizvodnih kapaciteta. Ono je trenutno malo, ali brzo rastuće poduzećem u svom sektoru te još nema uspostavljen reputaciju na tržištima dužničkog kapitala. Zbog toga mu je teško se jeftino zaduživati uz fiksnu kamatu ili po razumnoj promjenjivoj stopi. Drugo poduzeće koje je već poznato na financijskim tržištima i može lako doći do sredstava po fiksnoj kamatnoj stopi, trenutno nema hitnu potrebu za sredstvima. Međutim, to poduzeće traži način za povećanje prinosa koje stvara od neiskorištene tekuće imovina. Banka ovim poduzećima predlaže zamjenu kamatnih stopa strukturiranu tako da prvom poduzeću omogući dobivanje fiksne kamatne stope po razumnoj cijeni, dok bi drugo moglo generirati dodatni prihod. U međuvremenu, banka zarađuje naknadu za dogovaranje i upravljanje ovom transakcijom. Prvo poduzeće štiti svoj rizik kamatnih stopa, a drugo poduzeće ostvaruje dodatni prihod i prihvaća dodatni rizik kojim može učinkovito upravljati. Drugi oblik upravljanja rizicima kroz izvanbilančne aktivnosti odnosi se na korištenje derivativnih instrumenata kao oblik osiguranja ili oponašatelja osiguranja. Primjer su opcije koje omogućavaju poduzećima kupovinu imovine po unaprijed utvrđenoj cijeni uz naknadu koju taj instrument nosi, a predstavlja zaradu za banku. Također, koristi izvanbilančnih aktivnosti su te što se one koriste za trgovanje, spekulaciju i investiranje. Kao zaštita od određenih rizika za druge investitore ili banku ili kao sami instrument koji se koristi u te svrhe.⁹⁷

Financijski derivativi su se razvili zahvaljujući pojavi rastuće nestabilnosti na financijskim tržištima. Prepoznati su kao efikasni i nezaobilazni instrumenti za upravljanje rizicima likvidnosti, kreditnim rizikom, te posebno tržišnim rizicima, što se odnosi na valutni, kamatni i rizik volatilnosti cijena dionica i dioničkih indeksa.⁹⁸

⁹⁶ Delhaise, P. i Golin, J. (2013.), *The Bank Credit Analysis Handbook: A Guide for Analysts*, 2. izd.. John Wiley & Sons Singapore

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Tuškan, B. (2009.), Upravljanje rizicima upotrebom financijskih derivativa u RH. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 7 (1), 107-120.

Valutnim rizikom, koji predstavlja rizik promjene deviznih tečajeva koji onda utječu na vrijednost aktive i pasive financijske institucije denominirane u stranim valutama, može se upravljati financijskim derivativima, npr. valutnim opcijama i valutnim forvardima. Operacijama na sekundarnom financijskom tržištu zauzimaju se suprotne pozicije od one koja je izložena valutnom riziku. Prednost korištenja opcija u svrhu hedginga je u tome što kupcu daju mogućnost, a ne obvezu, izvršenja ukoliko cijena vezane imovine krene u poželjnom smjeru. Prednost korištenja forvarda je u tome što nije potrebno angažiranja novca u visini valutnim rizikom ugrožene pozicije, nego se uplaćuje samo iznos inicijalne marže u nekom postotnom iznosu od vrijednosti ugovora. Nedostatak je standardiziranost koja u većini slučajeva onemogućuje potpunu zaštitu od valutnog rizika.⁹⁹

Kamatni rizik predstavlja rizik promjene kamatnih stopa u neželjenom smjeru. Za njegovu zaštitu koriste se derivativni instrumenti kao što su ročnice na kamatne stope čija vezana imovina reagira na promjene kamatnih stopa na tržištu. Mogu se koristiti i kamatne zamjene, kamatne opcije, terminski ugovori o kamatnoj stopi, ročnice tržišta novca i sl.¹⁰⁰

Banka sa pozitivnim jazom trajanja, odnosno sa većim trajanjem imovine od obveza će se suočiti sa gubitkom vrijednosti imovine u većem iznosu nego što bi bio gubitak vrijednosti obveza ako kamatne stope porastu, pa bi se tako smanjila i vrijednost cijele banke. Zato će banka kupovati put opcije kako bi se profiti tih opcija nadomjestili, i poželjno premašili gubitke koji bi nastali zbog promijene kamatnih stopa.¹⁰¹

Derivativni instrumenti kao što su zamjene, forvardi i budućnosnice banke najčešće koriste u upravljanju bilancom kako bi se zaštitile od kamatnog rizika, odnosno da banka može podmirivati svoje obveze bez obzira na promijene u kamatnim stopama. Mogu ih koristiti kao izravni sudionici i tako štite svoje poslovanje od nepovoljnog utjecaja promjena kamatnih stopa na vlastite izvore i plasmane. Također, njima snižavaju svoje troškove financiranja u zemlji i u inozemstvu, jer nemaju sve banke isti rejting, pa tako ni iste uvijete financiranja. S druge strane mogu ih koristiti i kao posrednici pa tako nuditi kamatne zamjene i ostale derivate na domaćem i međunarodnom tržištu za svoje klijente i pritom ostvarivati zaradu.¹⁰²

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Beets, S. (2004.), The use of derivatives to manage interest rate risk in commercial banks, *Investment Management and Financial Innovations*, 1(2)

¹⁰² Rose, P. i Hudgins, S. (2009.), *Bank Management & Financial Services*, 8. izd., New York: McGraw-Hill

Rizik promjene cijena dionica i dioničkih indeksa predstavlja rizik da cijene pojedinih dionica mogu pasti uslijed nepovoljnih kretanja na tržištu i time nanijeti gubitke investitorima. Za upravljanje ovim rizikom koriste se opcije na indeks dionica, ročnica na indeks dionica i sl.¹⁰³

Za upravljanje kreditnim rizikom koriste se kreditni derivativi. Oni omogućuju odvajanje izloženosti kreditnom riziku od procesa kreditiranja. Banke mogu procijeniti rejting potencijalnog dužnika, odobriti kredit i isplatiti sredstva pa čak i nadzirati otplatu kredita bez izlaganja kreditnom riziku koji nastaje neplaćanjem dužnika. Odvajanje rizika od kreditnih aktivnosti omogućuje veću tržišnu efikasnost i transfer rizika na druge sudionike na tržištu.¹⁰⁴

3.6. Mjerenje i utjecaj na efikasnost poslovanja

Izvanbilančne pozicije potrebno je mjeriti kako bi se znala njihova vrijednost, ali i rizik kojima su izložene, pa time i potrebni izdatci za kapitalne zahtjeve. Tako za neke stavke, pogotovo kao što su izvedeni financijski instrumenti postoji problem njihovog mjerenja budući da im je vrijednost često promjenjiva. Za izračunavanje vrijednosti tih instrumenata koriste se razni modeli koji zahtijevaju informacije kao što su cijena temeljne imovine ili skupa imovina, cijena izvršenja, volatilnost, kamatne stope i vrijeme dospelja.¹⁰⁵

Prem MSFI 9 derivativni instrumenti se mjere prema načelu fer vrijednosti jer se tako postiže objektivnija vrijednost budući da se fer vrijednost temelji na tržišnim cijenama i svim raspoloživim tržišnim informacijama koje su dostupne u trenutku procjene.¹⁰⁶ Pri utvrđivanju fer vrijednosti koristi se MSFI 13: Mjerenje fer vrijednosti, pa tako fer vrijednost financijskog instrumenta kod prvog priznavanja u pravilu je njegova transakcijska cijena, odnosno fer vrijednost primljene ili dane naknade, a transakcijski troškovi se ne uključuju u trošak stjecanja, već se priznaju kao rashod u računu dobiti i gubitka u razdoblju nastanka. Ako se fer vrijednost

¹⁰³ Tuškan, B. (2009.), Upravljanje rizicima upotrebom financijskih derivativa u RH. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 7 (1), 107-120.

¹⁰⁴ Saunders, A. i Allen, L. (2010.), *Credit risk measurement in and out of the financial crisis: New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms*, New Jersey: John Wiley & Sons.

¹⁰⁵ Delhaise, P. i Golin, J. (2013.), *The Bank Credit Analysis Handbook: A Guide for Analysts*, 2. izd.. John Wiley & Sons Singapore

¹⁰⁶ Uredba komisije Europske unije 2016/2067 od 22. studenoga 2016. o izmjeni Uredbe (EZ) br. 1126/2008 o usvajanju određenih međunarodnih računovodstvenih standarda u skladu s Uredbom (EZ) br. 1606/2002 Europskog parlamenta i Vijeća u pogledu Međunarodnog standarda financijskog izvještavanja 9, preuzeto s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R2067&from=IT>

kod prvog priznavanja razlikuje od njegove transakcijske cijene, tada se ta razliku priznaje kao dobit ili gubitak.¹⁰⁷

Za određivanje fer vrijednosti nekog derivativnog instrumenta može postojati aktivno tržište, te je tada bitno odrediti glavno tržište, odnosno najpovoljnije ako glavno ne postoji, te se derivati tada mjere na temelju kotiranih cijena za identični instrument, ili ne postoji aktivno tržište, pa se fer vrijednost procjenjuje različitim tehnikama vrednovanja koje se temelje na informacije prethodnih transakcija sa sličnim financijskim instrumentima. Za određivanje fer vrijednosti postoji hijerarhija podataka kojima se daje prednost prilikom utvrđivanja fer vrijednosti. Ona se sastoji od tri razine:¹⁰⁸

1. ulazni podaci 1. razine – cijene koje kotiraju na aktivnim tržištima za identični instrument, predstavlja najveću razinu fer vrijednosti s najvećom pouzdanosti procjene,
2. ulazni podaci 2. razine – cijene usporedivih instrumenata koje kotiraju na aktivnim tržištima ili cijene identičnih instrumenata na neaktivnim tržištima,
3. ulazni podaci 3. razine – cijene se temelje na podacima koji nisu vidljivi, nego su procijenjeni korištenjem neke tehnike za procjenu vrijednosti, predstavlja najniža razina fer vrijednosti s najnižom pouzdanosti procijene.

MSFI 13 opisuje tri glavna pristupa za mjerenje fer vrijednosti. To su:¹⁰⁹

1. Tržišni – koristi se cijenama i drugim relevantnim informacijama iz tržišnih transakcija identičnim ili usporedivim instrumentima. Ovaj pristup koristi tržišne multiplikatore i utvrđivanje cijena pomoću matrica.
2. Troškovni – koristi se cijenom koja bi bila potrebna u sadašnjem trenutku da bi se zamijenio uslužni kapacitet neke imovine. Fer vrijednost ne bi prelazila onoliko koliko bi sudionika na tržištu koštalo stjecanje ili izgradnja zamjenske imovine usporedive korisnosti. Zato jer kupac kao tržišni sudionik ne bi za neku imovinu platio više od iznosa po kojem bi mogao zamijeniti uslužni kapacitet te imovine.
3. Dobitni - koristi buduće iznose, kao što je novčani tok ili prihodi i rashodi, te ih svodi na jedan tekući, diskontirani iznos. Fer vrijednosti tako odražava sadašnja tržišna očekivanja budućih iznosa. Metode vrednovanja koje se koriste su tehnika sadašnje

¹⁰⁷ Uredba komisije Europske unije 1126/2008 od 3. studenoga 2008. o usvajanju određenih međunarodnih računovodstvenih standarda u skladu s Uredbom (EZ) 1606/2002 Europskog parlamenta i Vijeća, preuzeto s <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:02008R1126-20140101&from=HR>

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem.

vrijednosti, model procjenjivanja kapitalne imovine, model diskontiranja dividendi te modeli za utvrđivanje cijena opcija, kao što je Black-Scholes-Mertonova formula ili binomni model, odnosno model rastera te metoda ostatka vrijednosti.

Mjerenja derivativnih financijskih instrumenata nije lak proces. Nemaju svi derivati jednu određenu i jednoznačnu cijenu, pa tako niti jedan derivat ne fluktuiraju točno u tandemu s imovinom koju zaštićuje. Temeljna imovina derivata ne mora biti ista kao i stavka zaštite, zbog čega može doći do volatilitet zbog djelomične korelacije fluktuacija. Temeljna imovina nije jedini faktor koji utječe na vrijednost derivata, pa tako na njegovu vrijednost utječu i kamatne stope, troškovi skladištenja, prinosi na dividende, vrijeme isteka i sl. Na aktivnim tržištima postoje očekivanja tržišnih sudionika koja se mijenjaju te uzrokuju fluktuacije vrijednosti, čak i kada su ostali faktori nepromijenjeni. Potrebno je uvažiti i tržišne uvjete, odnosno promjene u potražnji i ponudi. Određeni derivati se mijenjaju zajedno s njihovom odnosnom imovinom pa imaju manju volatilitet, kao futures i forwards, dok kod npr. opcija postoji određeni „pod“ ili „strop“ koji dovodi poziciju „izvan novca“, odnosno javlja se velika volatilitet.¹¹⁰

Naknadno mjerenje derivativnih instrumenata, odnosno, financijske imovine klasificirane u fer vrijednost kroz dobit ili gubitak se mjeri po fer vrijednosti, pri čemu se ta fer vrijednost na datum financijskog izvještavanja utvrđuje temeljem kotiranih tržišnih cijena financijske imovine na aktivnom tržištu, a sve promjene fer vrijednosti se priznaju kroz dobit ili gubitak. Tako nerealizirani dobitci i gubitci uključuju se u obračun poslovnog rezultata.¹¹¹ Time može doći i do značajne disproporciju između računovodstvene dobiti i novčanog toka, odnosno ostvarena dobit ili gubitak nije podržana primicima ili izdatcima.

Izvanbilančne aktivnosti koje proizvode naknade poboljšavaju pokazatelje zarade bržim tempom od bilančnih aktivnosti koje proizvode naknade. Omjeri koji gledaju zaradu, odnosno profit, obično koriste imovinu kao odnosnu komponenta. Tako zarada koja je stvorena izvanbilančnim aktivnostima se uključuje u prihode bez da se promijeni stanje imovine pa ti omjeri izgledaju veće nego da su prihodi, a time i zarada, stvoreni bilančnim aktivnostima. Također, budući da su to izvanbilančne aktivnosti, omjeri kapitala i imovine, osim omjera

¹¹⁰ Dosmanbetova, S.A., Madykhanova, A.K. I Sadykova, B.R. (2020.), Current issues of accounting and evaluation of financial instruments in accordance with international financial reporting standards, *News of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan*, 3(331). <https://doi.org/10.32014/2020.2224-5294.121>

¹¹¹ Uredba komisije Europske unije 2016/2067 od 22. studenoga 2016. o izmjeni Uredbe (EZ) br. 1126/2008 o usvajanju određenih međunarodnih računovodstvenih standarda u skladu s Uredbom (EZ) br. 1606/2002 Europskog parlamenta i Vijeća u pogledu Međunarodnog standarda financijskog izvještavanja 9, preuzeto s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R2067&from=IT>

kapitala koji se temelje na riziku, nisu negativno pogođeni bez obzira na volumen tih aktivnosti. Upravo zbog sve većeg volumena ovih aktivnosti, a posljedično i akumuliranja rizika, potrebna je regulacija ovih aktivnosti.¹¹²

Izračun kapitalnih zahtjeva za kreditni, tržišni, operativni i druge rizike je složen poslovni proces. Pozicije u bilanci i izvan bilance se raspoređuju prema ponderima rizičnosti. Pritom je potrebno ispitati rizičnost pojedinačnih stavki prema propisanim ili interno određenim kriterijima ovisno o vrsti rizika koji predstavljaju ponder rizika. Zbrojem rizikom ponderirane bilance i izvanbilančnih stavki dobiva se rizikom ponderirana izloženost. Ovaj proces zahtijeva vođenje evidencije financijskih iznosa za svaku stavku, ali i evidenciju dodatnih obilježja iz kojih se preuzimaju podaci o garancijama, kolateralima i ostalim instrumentima osiguranja, ocjenama kreditnog rizika od rejting agencija te drugi elementi potrebni za ocjenu rizičnosti.¹¹³

Budući da su izvanbilančne aktivnosti samo potencijalna kreditna potraživanja, potrebno je konvertirati vjerojatnosti izvanbilančne kreditne izloženosti u bilančnu izloženost. Ta vjerojatnost se izražava kreditnim konverzijskim faktorima te predstavlja očekivane gubitke.¹¹⁴

Tako se izloženost kreditnom riziku mjeri procjenom očekivanog gubitka po svakom plasmanu upotrebom kvantitativne analize. Raspoređuje se aktiva i potencijalne obveze u rizične skupine kako bi se osigurala odgovarajuća rezerviranja za pokriće mogućih gubitaka čime i izvanbilančne aktivnosti tako imaju utjecaj na cjelokupno poslovanje banke. Kriteriji klasifikacije izloženosti u rizične skupine:¹¹⁵

1. Kreditna sposobnost dužnika – Ona se procjenjuje prema puno faktora:
 - a. statusna, osobna i ekonomska obilježja dužnika, stručnosti uprave i višeg rukovodstva, kvaliteta planova i programa za čiju realizaciju se pruža financijska podrška, razina kapitala i rezervi kojima dužnik raspolaže i njihov udio u njegovoj bilanci (za pravne osobe)
 - b. imovinska snaga dužnika
 - c. dužnikova likvidnost i profitabilnost

¹¹² FDIC (2021.), *Risk Management Manual of Examination Policies: Section 3.8 - off-balance sheet activities* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.fdic.gov/regulations/safety/manual/>

¹¹³ Vašiček, V., Vašiček, D. i Broz Tominac, S. (2020.), *Računovodstvo financijskih institucija*, Zagreb: Ekonomski fakultet

¹¹⁴ Bučková, V. (2012.), Off-balance sheet activities and the assessment of off balance sheet credit risk management in the banking sector of the Czech Republic, *Banks and Bank Systems*, 7(3)

¹¹⁵ Vašiček, V., Vašiček, D. i Broz Tominac, S. (2020.), *Računovodstvo financijskih institucija*, Zagreb: Ekonomski fakultet

- d. dužnikovi novčani tokovi ostvareni u proteklom razdoblju i procijenjeni budući novčani tokovi u odnosu na njegove obveze
 - e. uvjeti pod kojima dužnik posluje i perspektiva dužnika kao i njegov položaju na tržištu, i cijele grane djelatnosti kojom se dužnik bavi (za pravne osobe)
 - f. dužnikovoj izloženosti valutnom i kamatnom riziku s osnove potraživanja s valutnom klauzulom, potraživanja u stranoj valuti i potraživanja ugovorenih s promjenjivom kamatnom stopom, uključujući i izvanbilančne obveze s valutnom klauzulom i izvanbilančne obveze u stranoj valuti.
2. Dužnikova urednost u podmirenju obveza – Ako nastupi status neispunjavanja obveza, banka je dužna poduzeti određene pravne radnje za naplatu svojih potraživanja aktiviranjem instrumenata osiguranja te provesti pouzdanu procjenu budućih novčanih tokova i u skladu s time rasporediti plasman u neku od rizičnih skupina.
 3. Adekvatni instrumenti osiguranja – Oni koji su tržišno likvidni i dokumentirani. Mogu biti prvorazredni, primjereni u obliku nekretnina i pokretnina te ostali primjereni instrumenti osiguranja.

Na temelju ovih kriterija izloženosti plasmani i izvanbilančne stavke, na osnovi kojih je kreditna institucija izložena kreditnom riziku, dijele se u sljedeće tri kategorije:¹¹⁶

1. Rizična skupina A – Skupina sa najmanjom rizičnom izloženosti koja se smatra i nadoknadviva. Postoje podskupine:
 - a. A-1 – ako se nakon početnog priznavanja kreditni rizik pojedine dužnikove izloženosti nije znatno povećao. Umanjenje vrijednosti i rezerviranje izloženosti se vrši u iznosu jednakom očekivanim kreditnim gubicima u dvanaestomjesečnom razdoblju.
 - b. A-2 – ako se nakon početnog priznavanja kreditni rizik pojedine dužnikove izloženosti znatno povećao. Umanjenje vrijednosti i rezerviranje izloženosti se vrši u iznosu jednakom očekivanim kreditnim gubicima tijekom vijeka trajanja.
2. Rizična skupina B – Skupina djelomično nadoknadvivih plasmana. Umanjenje vrijednosti mora biti minimalno 2%. Postoje podskupine:
 - a. B-1 – ako razina umanjavanja vrijednosti i rezerviranja ne prelazi 30 % iznosa izloženosti.

¹¹⁶ Ibidem.

- b. B-2 – ako razina umanjenja vrijednosti i rezerviranja iznosi više od 30 %, a ne više od 70 % iznosa izloženosti.
 - c. B-3 – ako razina umanjenja vrijednosti i rezerviranja iznosi više od 70 %, a manje od 100 % iznosa izloženosti.
3. Rizična skupina C – U ovu skupinu se svrstavaju oni plasmani koji još uvijek nisu stekli uvjete za otpis potraživanja po takvim izloženostima, a razina umanjenja vrijednosti i rezerviranja iznosi 100% iznosa izloženosti.

Umanjenje vrijednosti po pojedinim izloženostima klasificiranih u rizične skupine B i C utvrđuje se kao pozitivna razlika između bruto knjigovodstvenog iznosa pojedine izloženosti i sadašnje vrijednosti procijenjenih dužnikovih budućih novčanih tokova, diskontiranih uz primjenu efektivne kamatne stope. Gubitak je vidljiv kao trošak rezerviranja u računu dobiti i gubitka u razdoblju kada je gubitak utvrđen, a u bilanci kao ispravak vrijednosti djelomično nadoknadivih plasmana.¹¹⁷

4. Usporedba izvanbilančnih aktivnosti u bankarskim sustavima

U sljedećim poglavljima se prikazuju, analiziraju i uspoređuju izvanbilančne stavke u bankarskim sustavim SAD, Europske unije i Hrvatske.

4.1. Bankarski sustav SAD

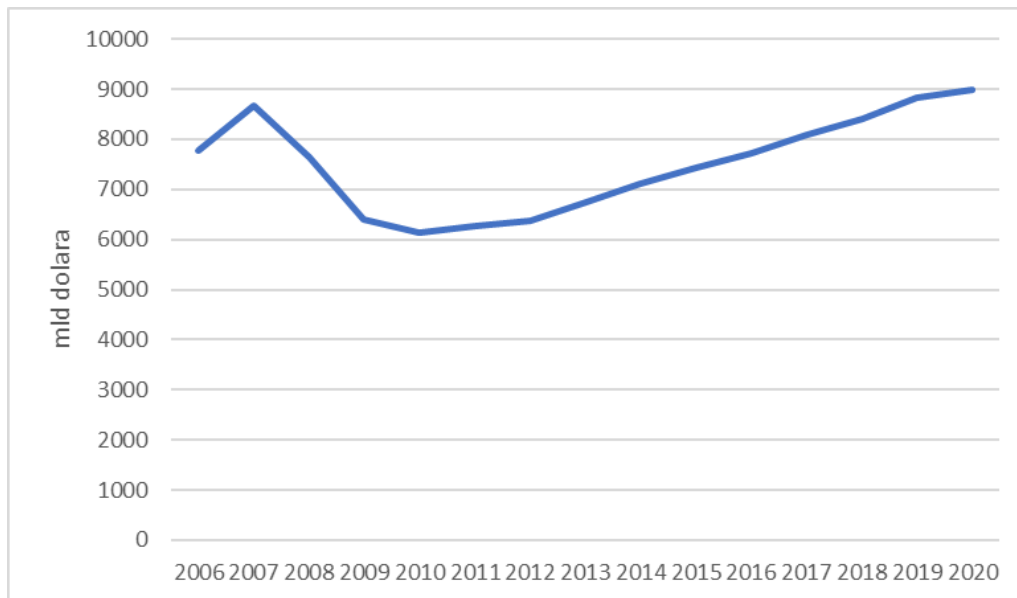
Podaci za analizu bankarskog sustava SAD-a uzeti su sa stranica Sustava federalnih rezervi koja izvješćuje statistiku o depozitarnim institucijama koje se sastoje od komercijalnih banaka i štednih institucija.

Grafikon 1 prikazuje iznose neiskorištenih obveza i akreditiva u depozitarnim institucijama koje su ovlaštene u SAD-u. Može se primijetiti da je prikazano kretanje vrlo jednostavno. Prije 2007. i financijske krize su ove stavke rasle, te su slomom tržišta posljedično pale i stagnirale čime je pridonijela i stroža regulacija. Najnižu razinu su dosegnule 2010. godine

¹¹⁷ Ibidem.

kada su pale za 30% u usporedbi sa 2007. godinom. Od 2011. godine se opet bilježi konstantni rast koji je 2019. prešao razinu 2007. te nastavio rasti do iznosa od 8 984,9 milijardi dolara u 2020. godini.

Grafikon 1. Kretanje neiskorištenih obveza i akreditiva u bankarskom sustavu SAD-a za razdoblje od 2006. do 2020. godine.

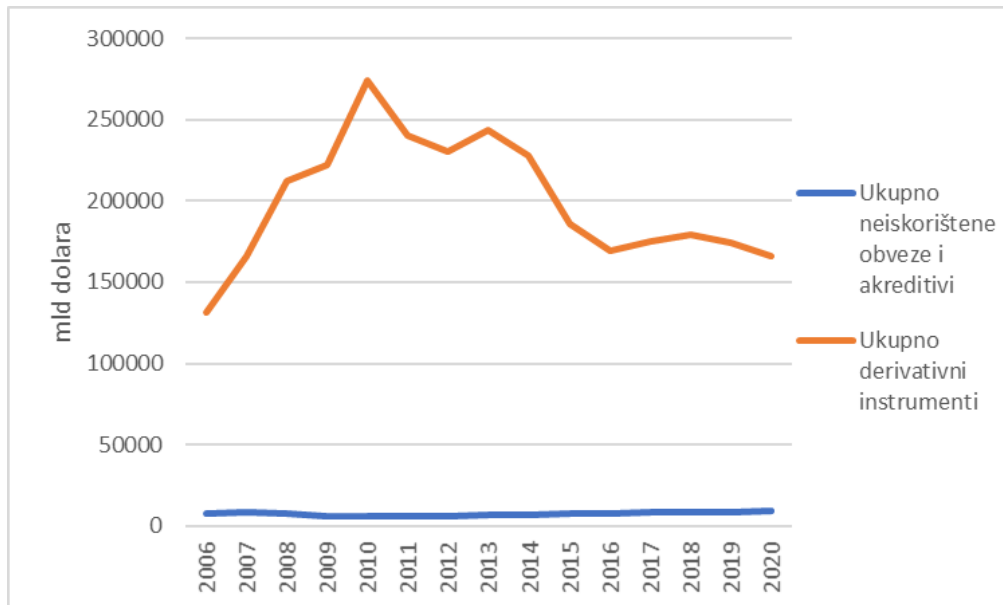

Izvor: Izrada autora prema podacima Sustava federalnih rezervi o izvanbilančnim stavkama.

U strukturi neiskorištenih obveza dominiraju revolving krediti po kreditnim karticama i ostale neiskorištene obveze od kojih su najizraženiji komercijalni i industrijski krediti poduzećima. Može se reći da su obje kategorije prilično slične jer se odnose na kratkotrajne kredite koji se koriste za financiranje tekućih troškova ili za dobivanje radnog kapitala, uz promjenjive i relativno visoke kamate, a razlikuju se prema korisniku, odnosno pojedincu ili poduzeću. Što se tiče akreditiva, oni se najviše odnose na stand by akreditive i garancije koji se koriste za osiguranje plaćanja u vanjskoj trgovini.

Na Grafikonu 2 se prikazuju ukupne izvanbilančne stavke američkih banaka, pa se tako uz neiskorištene obveze i akreditive prikazuju i derivativni financijski instrumenti. Derivati su puno veća izvanbilančna kategorija u američkom bankarskom sustavu nego što je to slučaj u hrvatskom sustavu, ali ipak manje nego na europskom tržištu. Oni zauzimaju preko 95% izvanbilančnih stavaka. Ova kategorija je rasla do 2010. godine nakon koje se može primijetiti trend smanjivanja uz izuzetak 2013., 2017. i 2018. godine.

Grafikon 2. Kretanje derivativnih financijskih instrumenata i neiskorištenih obveza i akreditiva u bankarskom sustavu SAD-a za razdoblje od 2006. do 2020. godine.

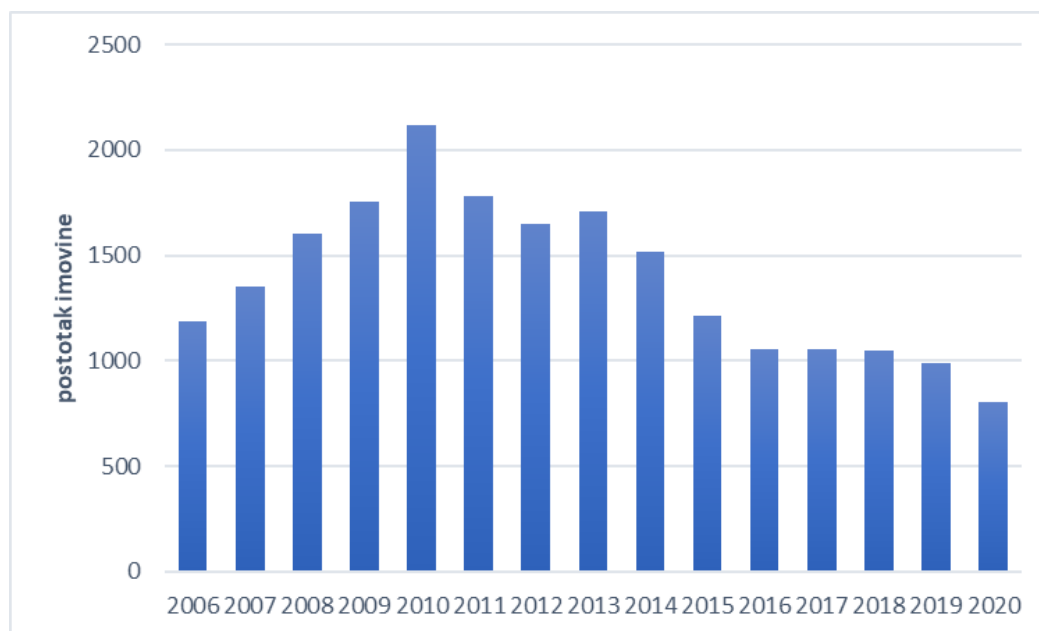

Izvor: Izrada autora prema podacima Sustava federalnih rezervi o izvanbilančnim stavkama.

Ono što je zapravo bitno je pogledati samu strukturu kategorije derivativnih instrumenata. Ona se sastoji od kategorije kamatnih derivativa, koja je najveća kategorija, kreditnih derivativa te ostalih derivativa. Kamatni derivativi se sastoje od zamjena, forvarda i ostalih. Kategorija zamjena je dominantna te je do 2014. činila malo više od 70%, a u posljednjim godinama se kreće na oko 65%. Banke prvenstveno koriste zamjene kao instrument zaštite od kamatnog rizika jer su zbog svoje prirode poslovanja njemu izrazito izložene. Također koriste se i zamjene i forvardi kako bi se zaštitilo od tečajnog rizika. U kategoriji kreditnih derivativa dominiraju credit default swaps koje se smatraju jednim od glavnih krivaca za financijsku krizu. Iznosi ovih instrumenata od 2009. do 2020. godine, kada bilježe kontinuirani pad, su smanjeni za osam puta.

Grafikon 3 prikazuje ukupne izvanbilančne stavke kao postotak bilančne imovine. Ovdje se vidi da su te stavke znale biti više i za 2 000% nego iznosi bilančne imovine. Iz ovog grafikona se može vidjeti kolika je stvarna, a ne samo potencijalna, važnost ovih aktivnosti, te kako one imaju veliki utjecaj na ukupno poslovanje institucije.

Grafikon 3. Izvanbilančne stavke kao postotak bilačne imovine u bankarskom sustavu SAD-a za razdoblje od 2006. do 2020. godine.

Izvor: Izrada autora prema podacima Sustava federalnih rezervi o bilančnim i izvanbilančnim stavkama.

4.2. Bankarski sustav EU

Podaci o izvanbilančnim stavkama banaka na razini cijele Europske unije u vrijeme pisanja ovog rada nisu bili dostupni u obliku kao što je prikazano za bankarski sustav SAD-a i Hrvatske, stoga se u ovom poglavlju prikazuje stanje samo derivativnih instrumenata, budući da oni ionako čine većinu izvanbilančni stavki.

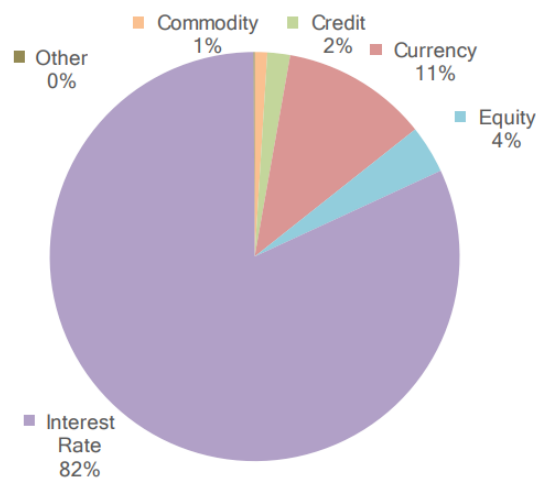
Europsko nadzorno tijelo za vrijednosne papire i tržišta kapitala (The European Securities and Markets Authority, ESMA) je organizacija koja je na razini Europske unije donijela odgovore na napore G20 zemalja da se poveća transparentnost derivativnih tržišta nakon globalne financijske krize, tako da se uvede obvezno izvještavanje o derivativnim ugovorima. Donesena je Uredba o europskoj tržišnoj infrastrukturi za regulaciju izvedenih financijskih instrumenata, središnjih ugovornih strana i skladišta trgovine koja je stupila na snagu 2014. godine, a zbog kompleksnosti i velike količine podataka prvi izvještaji su dostupni tek za 2017. godinu. Podaci uključuju sve sudionike financijskog sustava, ali najveći dio se ipak odnosi na banke.¹¹⁸

¹¹⁸ ESMA (2017.), *EU derivatives markets – a first-time overview* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-421_eu_derivatives_markets_-_a_first-time_overview.pdf

Nominalna vrijednost derivativnih financijskih instrumenata na početku 2017. godine je 605 trilijuna eura te se do kraja godine popela na 665 trilijuna eura.¹¹⁹ 2018. godine taj iznos se popeo na 775 trilijuna eura¹²⁰, a 2019. godine se smanjio na 681 trilijun eura.¹²¹

Na grafikonu 4 su prikazani udijeli derivativnih instrumenata prema odnosnoj imovini za 2019. godinu. Može se primijetiti kako derivati koji se temelje na kamatnoj stopi zauzimaju više od četiri petine ukupnog iznosa. Valutni derivativi se nalaze na drugom mjestu sa 11%. Ovakvi omjeri su se održavali kroz promatrano razdoblje, odnosno udio kamatnih derivativa je kontinuirano rastao od 69% 2017. godine, dok je udio valutnih derivativa ostao na relativno istoj razini.

Grafikon 4. Udio derivativnih instrumenata prema odnosnoj imovini, 2019. godina.

Izvor : ESMA (2020.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-1362_asr_derivatives_2020.pdf

Podjela derivata prema vrsti ugovora i instrumenta za 2019. godinu prikazana je na grafikonu 5. Zamjene dominiraju sa ukupnim udjelom od 62%, te općenito čine većinu kreditnih i kamatnih derivata. Forvardi se u ukupnom udjelu nalaze na drugom mjestu te se većinom

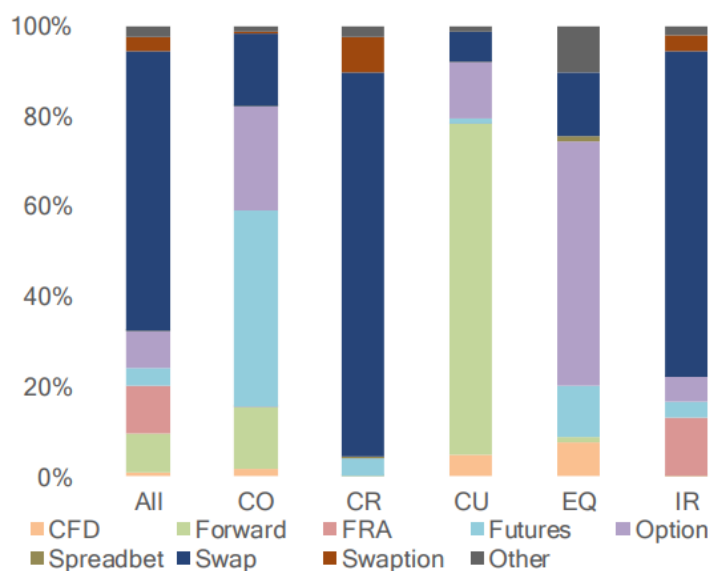
¹¹⁹ ESMA (2018.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s file:///C:/Users/SPOMENKO/Downloads/esma50-165-639_esma-rae_asr-derivatives_2018.pdf

¹²⁰ ESMA (2019.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50_157_2025_asr_derivatives.pdf

¹²¹ ESMA (2020.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-1362_asr_derivatives_2020.pdf

odnose na valutne derivate i malo na ugovore o sirovinama. Na trećem mjestu se nalaze opcije. Također, ovakva podjela se dominiranjem zamjena se odnosila i na prethodne godine.

Grafikon 5. Podjela derivata prema vrsti ugovora, 2019. godina.

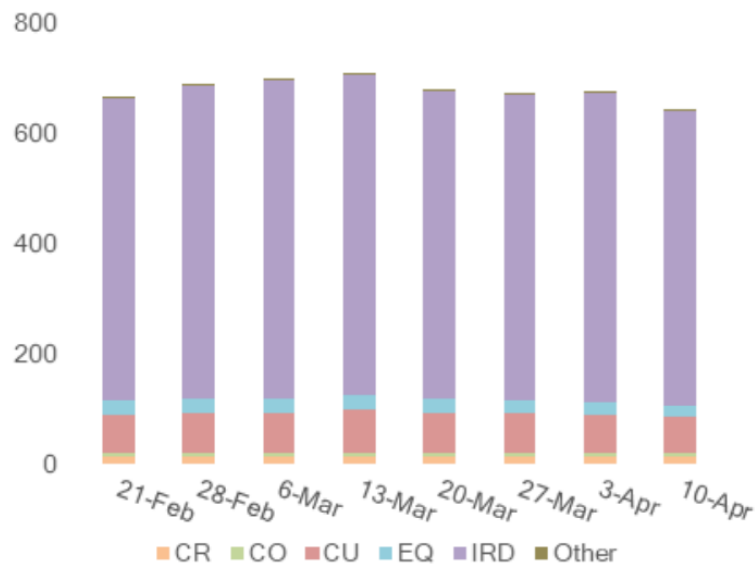

Izvor: ESMA (2020.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-1362_asr_derivatives_2020.pdf

Grafikon 6 prikazuje reakciju tržišta derivativnih instrumenata na pojavu COVID-19 pandemije u Europskoj uniji. Kao i na ostalim financijskim tržištima došlo je do snažnih kretanja u cijeni i volumenu. Kamatni derivativi su narasli za 6% do sredine ožujka, nakon čega su pali ispod pretkrizne razine. Slično kretanje je bilo i kod valutnih derivativa. Pandemija je najveći utjecaj imala na kreditne derivative koji su do sredine ožujka narasli za 22% te se poslije malo spustili.¹²²

Grafikon 6. Kretanje nominalne vrijednosti derivativnih financijskih instrumenata na početku COVID-19 pandemije

¹²² ESMA (2020.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-1362_asr_derivatives_2020.pdf

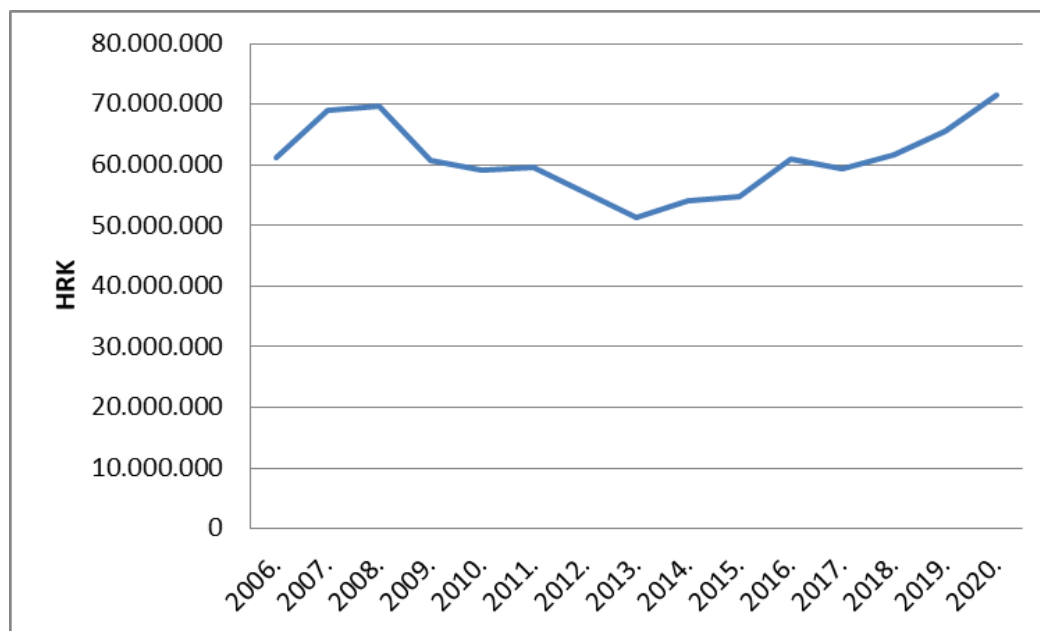
Izvor: ESMA (2020.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-1362_asr_derivatives_2020.pdf

4.3. Bankarski sustav Hrvatske

Prema grafikonu 7 može se primijetiti kako je iznos klasičnih izvanbilančnih stavaka rastao do 2008. godine kada je i bio najveći te iznosio 69,7 milijardi kuna. Te godine je i Hrvatska, kao i ostatak svijeta bio pogođen globalnom financijskom krizom nakon koje je uslijedila stroža regulacija kojom je smanjen iznos i rast izvanbilančnih stavaka. Najveća stopa promijene klasičnih izvanbilančnih stavki se dogodila 2009. godine kada su one smanjene za skoro 13 %, odnosno kada je financijska kriza eskalirala u Hrvatskoj. Banke su se morale prilagoditi mjeri ograničavanja rasta plasmana i smanjenoj ekonomskoj aktivnosti, pa su tako klasične izvanbilančne stavke padale pet godina za redom, osim 2011. godine kada je zbog promjene tečaja kune zabilježen mali nominalni rast. Tako su 2013. godine, dosegnule svoj najniži iznos od 51,2 milijarde kuna nakon kojeg se opet može primijetiti njihov porast, te se može vidjeti da je 2020. pređena razina iz 2008. pa tako klasične izvanbilančne stavke iznose 71,4 milijarde kuna. Ovo povećanje može se objasniti povećanjem okvirnih i revolving kredita kao i garancija

koje su odobreni i izdani kako bi se odgovorilo na poteškoće u gospodarstvu koje je doveo COVID-19.

Grafikon 7. Kretanje klasičnih izvanbilančnih stavki hrvatskih banaka od 2006. do 2020. godine.

Izvor: Izrada autora prema agregiranim nekonsolidiranim revidiranim statističkim izvješćima 2007.- 2021. od HNB-a.

Što se tiče same strukture klasičnih izvanbilančnih stavaka, najveći udio tokom promatranog razdoblja pripada kategoriji okvirnih kredita i obveza financiranja. Rast ove stavke je posebno primjetan u pretkriznom razdoblju gdje doseže razinu od 63% ukupnih klasičnih izvanbilančnih stavaka. S 2009.-om godinom ova kategorija počinje padati, te se čak u apsolutnom broju smanjila za trećinu, a u relativnom iznosu smanjila na 50% ukupnih klasičnih izvanbilančnih stavki. Od 2012. godine opet bilježi rast te zadnjih par godina stagnira. Druga najveća kategorija klasičnih izvanbilančnih stavki su garancije. One su imale isto uzlazno kretanje u pretkriznom razdoblju i pad u godinama nakon krize koji je očekivan budući da su to najrizičnije klasične izvanbilančne stavke te su i osjetno porasli krediti za izvršena plaćanja s osnove garancija i drugih jamstava tako da su ovi instrumenti bilježili trend pada izdavanja. Svoj ponovni rast bilježe od 2014. godine, te se u zadnjim godinama nalaze na približnoj istoj razini od oko 28% vrijednosti ukupnih klasičnih izvanbilančnih stavaka.

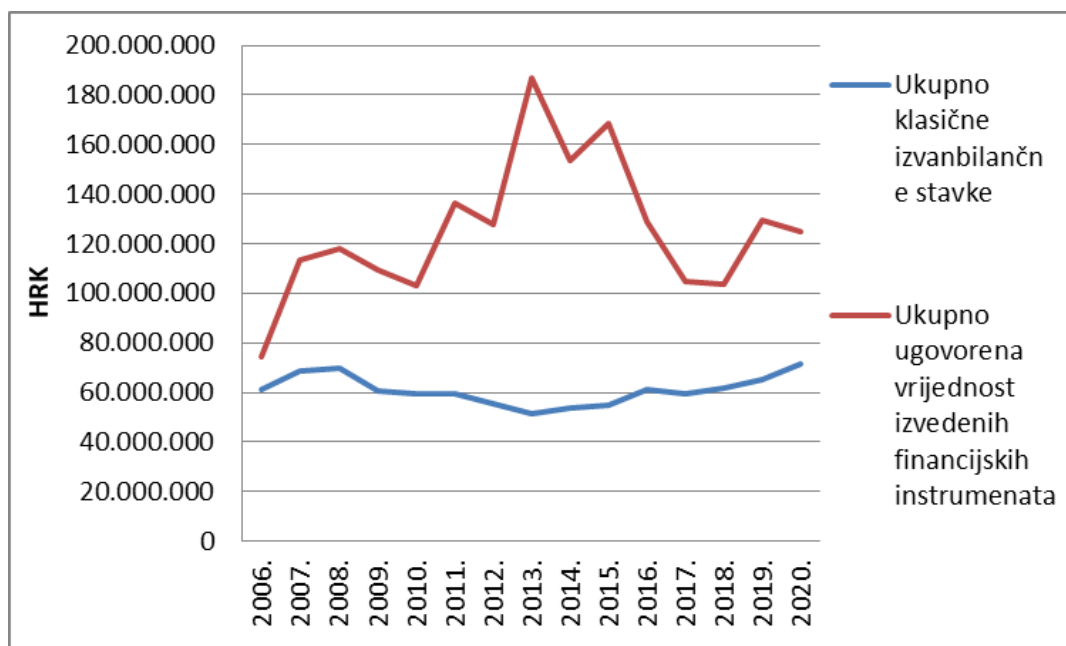
U Hrvatskoj se izvanbilančnim poslovima bave uglavnom velike banke, odnosno otprilike oko 85% klasičnih izvanbilančnih stavki se odnosi na velike banke. Ovo je još izraženije u području

derivata, jer velikim bankama pripada oko 95% ukupne ugovorene vrijednosti derivatnih financijskih instrumenata. Derivatni financijski instrumenti obično su prisutni u poslovanju vodećih banaka po visini imovine, dok se banke s manjim opsegom poslovanja slabije koriste ili se uopće ne koriste takvim instrumentima.¹²³

Grafikon 8 prikazuje kretanje stavki derivativnih financijskih instrumenata uz klasične izvanbilančne stavke za razdoblje od 2006. do 2020. godine. Može se primijetiti kako su te stavke uvijek veće od onih klasičnih izvanbilančnih, i to čak za više od tri i pol puta 2013. godine kada iznose 186,6 milijardi kuna. U pretkriznom razdoblju ove stavke su rasle, te je 2009. godine uslijedio pad koji je već 2011. godine premašio razinu iz razdoblja krize. Nakon 2013. godine može se opet primijetiti njihov pad, koji se nastavlja do 2019. godine, sa izuzetkom 2015. godine zbog provođenja zakonskih odredbi o konverziji kredita kada su se banke morale zaštititi od rizika iz naraslih otvorenih deviznih pozicija u švicarskim francima i eurima. Najveća stopa promijene derivativnih financijskih instrumenata u promatranom razdoblju se dogodila 2013. godine kada je iznosila 46%.

¹²³ HNB (2007. – 2019.), *Bilteni o bankama* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/bilten-o-bankama>

Grafikon 8. Kretanje klasičnih izvanbilančnih stavki i derivativnih instrumenata hrvatskih banaka od 2006. do 2020. godine.

Izvor: Izrada autora prema agregiranim nekonsolidiranim revidiranim statističkim izvješćima 2007.- 2021. od HNB-a.

U strukturi derivativnih instrumenata, na početku promatranog razdoblja, ostali terminski poslovi (forvardi) su bili najviše zastupljeni sa 54,7%, ali se to od 2010. mijenja tako da se najveći udio u derivatnim financijskim instrumentima, odnosi na ugovore o razmjeni (swapove), sa više od dvije trećine, odnosno čak 92% 2012. godine¹²⁴.

Glavnina derivata sklopljena je s nerezidentima, između 80 i 90%, pri čemu je znatan udio većinskih stranih vlasnika banaka, a najviše derivata odnosi se na one koji za odnosnu varijablu imaju tečaj, iako se to kroz razdoblje 2010. i 2011. mijenja u korist instrumenta kojima je odnosna varijabla kamatna stopa. Gotovo 100% derivativnih instrumenata raspoređeno je u portfelj za trgovanje. Iako većinu tih instrumenata banke koriste kao zaštitu od rizika one se nisu iskazivale na taj način, što se povezuje sa složenošću pravila računovodstvene zaštite koja se u tom slučaju moraju primjenjivati. Takva praksa djelomično otežava praćenje utjecaja derivata na financijski rezultat banke. Banke derivativne instrumente ugovaraju za račun svojih

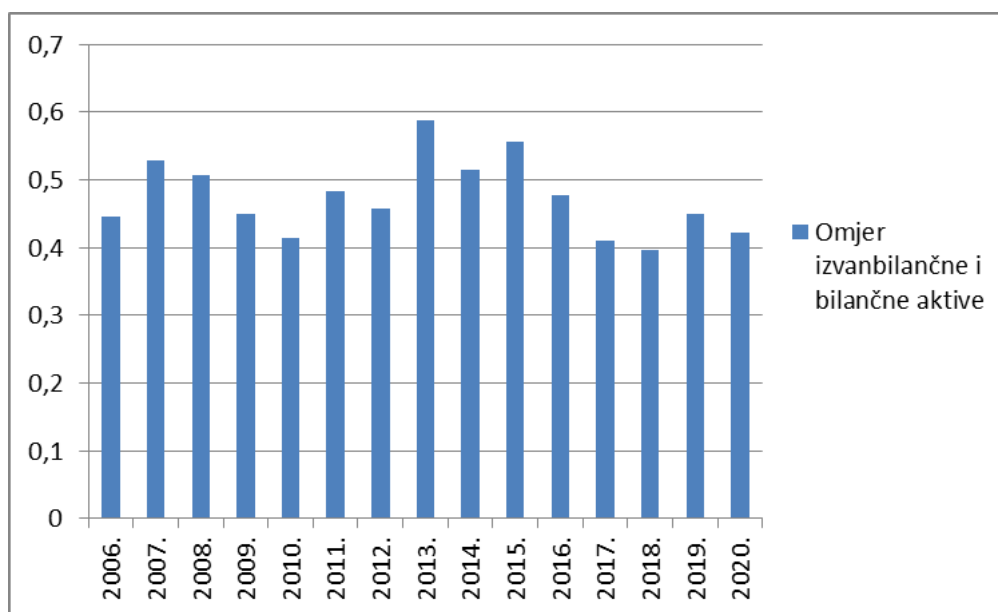
¹²⁴ Ibidem.

klijenata, a sklapajući poslove suprotnog učinka većinom ih zatvaraju sa stranim financijskim institucijama.¹²⁵

Može se zaključiti kako hrvatske banke pretežito koriste ugovore o razmijeni ili swapove, valutne i kamatne, zato jer njima otklanjaju rizika gubitka koji bi nastao uslijed promjene vrijednosti strane valute, odnosno eura, budući da je hrvatski bankarski sustav visoko euriziran, te uslijed promjene kamatne stope klijenta ili same banke u kreditu koji je uzet od treće strane ili se odnosi na neki izdani vrijednosni papir, a opet vezan za euro ili neku drugu valutu. Dakle, ovi instrumenti se koriste kako bi se zaštitilo od kamatnog i valutnog rizika, premošćivanjem nelikvidnosti u jednoj valuti na osnovi postojeće likvidnosti u drugoj valuti.

Grafikon 9 pokazuje omjer izvanbilančne (zbrojene klasične stavke i derivativni instrumenti) i bilančne aktive za promatrano razdoblje. Može se primijetiti kako u hrvatskom bankarskom sustavu ovaj omjer nije veći od 1, odnosno izvanbilančne stavke nisu veće od bilančnih, kako je slučaj u mnogim drugim zemljama Europe i SAD-a. Omjer se uglavnom zadržava do 50% iznosa aktivnih bilančnih stavaka.

Grafikon 9. Omjer izvanbilančne i bilančne aktive hrvatskih banaka od 2006. do 2020. godine.

Izvor: Izrada autora prema agregiranim nekonsolidiranim revidiranim statističkim izvješćima 2007.- 2021. od HNB-a.

¹²⁵ Ibidem.

5. Zaključak

U najširem smislu banke su financijske institucije, a u užem kreditne institucije čija je djelatnost primanje depozita ili ostalih povratnih sredstava od javnosti te odobravanje kredita za vlastiti račun. U suvremenom svijetu kako bi održale svoju konkurentnost one su postale financijske institucije potpune usluge. Kao najnoviji trendovi kojima se trebaju prilagoditi se prepoznaje sve veća digitalizacija poslovanja, novi konkurenti i njihov rastući udio te blockchain tehnologija i kriptovalute.

Izvanbilančni poslovi su aktivnosti banke koje stvaraju potencijalne tražbine ili obveze u zamjenu za sadašnju naknadu. Također, to su aktivnosti kojima banka štiti svoje ili klijentovo poslovanje od različitih rizika. Može se reći kako je deregulacija 80-ih godina zajedno sa globalizacijom započela snažan razvoj i rast ovih aktivnosti. Izvanbilančne stavke se dijele na potencijalnu imovinu ili obveze, koje se najčešće iskazuju kao odobreni ali neiskorišteni krediti, garancije i akreditivi, te na derivativne financijske instrumente, kao što su zamijene, forvardi, budućnosnice i opcije. Nakon globalne financijske krize uslijedila je ponovna regulacija. Tako banke sada kreditni, ali i ostale, rizike trebaju mjeriti i na izvanbilančnim stavkama kako bi se osiguralo pravilno upravljanje rizicima i dovoljna kapitalna pokrivenost. Zbog svoje neizvjesnosti i nesigurnosti, izvanbilančno poslovanje često prati veći rizik od bilančnog poslovanja. Prisutni su prije svega kreditni, kamatni, tečajni i rizik likvidnosti. S druge strane koristi ovih aktivnosti mogu biti daleko veće, što je i uzrok njihovog rasta. Banke za klasične izvanbilančne aktivnosti dobivaju naknade od svojih klijenata zato jer im pružaju mogućnost potencijalnog zaduživanja. S druge strane derivativni instrumenti su odličan izvor zaštite bilančnih pozicija i dodatna zarada bankama.

Prikazom izvanbilančnih pozicija bankarskih sustava SAD-a, EU i Hrvatske, može se zaključiti kako SAD i EU imaju puno razvijenije i očekivano veće stavke iako u svim sustavima one kontinuirano rastu. Ovo se pogotovo vidi u kategoriji derivativnih instrumenata, gdje se može primjetiti kako je hrvatsko tržište još uvijek manje razvijeno. Općenito svi sustavi najviše koriste kamatnih i valutnih derivativa kako bi se zaštitili od tih rizika.

Literatura

1. Allison, I. (2020.), 14 Banks, 5 Tokens: Inside Fnlity's Expansive Vision for Interbank Blockchains, preuzeto 29. rujna 2021. s <https://www.coindesk.com/fnlity-utility-settlement-coin-central-bank-token-blockchain>
2. Basle Supervisory Committee (1988.), *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards*, [e-publikacija], preuzeto s <https://www.bis.org/publ/bcbs04a.htm>
3. Beets, S. (2004.), The use of derivatives to manage interest rate risk in commercial banks, *Investment Management and Financial Innovations*, 1(2)
4. BIS (b. d.), Counterparty credit risk definitions and terminology, preuzeto 29. kolovoza 2021. s https://www.bis.org/basel_framework/chapter/CRE/50.htm
5. Biswas, S., Carson, B., Chung, V., Singh, S. i Thomas, R. (2020.), AI-bank of the future: Can banks meet the AI challenge, preuzeto 27. lipnja 2021. s <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/ai-bank-of-the-future-can-banks-meet-the-ai-challenge>
6. Brajović Bratanović, S., i Gruening, H. (2006.). *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima: Pristupi za ocjenu organizacije upravljanja rizicima i izloženosti financijskom riziku*, 2. izd., Zagreb: Mate d.o.o.
7. Brown, T., Digalaki, E., Green, R. i Magana, G. (2020.), *The US Mobile Banking Competitive Edge Report 2020*, [e-publikacija], preuzeto s <https://www.businessinsider.com/us-mobile-banking-competitive-edge-study-2020>
8. Buchak, G., Matvos, G., Piskorski, T., i Seru A. (2018.), Fintech, Regulatory Arbitrage, and the Rise of Shadow Banks. *Journal of Financial Economics*. 130(3), 453-483. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304405X1830237X>
9. Bučková, V. (2012.), Off-balance sheet activities and the assessment of off balance sheet credit risk management in the banking sector of the Czech Republic, *Banks and Bank Systems*, 7(3)
10. CB Insights (2021.), *How Blockchain Could Disrupt Banking*, [e-publikacija], preuzeto s <https://www.cbinsights.com/research/blockchain-disrupting-banking/#securities>
11. Cheng, W. i Li, Y. (2016.), Study on Basic Theory and Accounting of Off-balance Sheet Activities in Commercial Bank, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol 53. <https://doi.org/10.2991/amahs-16.2016.68>

12. Delhaise, P. i Golin, J. (2013.), *The Bank Credit Analysis Handbook: A Guide for Analysts*, 2. izd.. John Wiley & Sons Singapore
13. Dolan, S. (2021.), How the banking-as-a-service industry works and BaaS market outlook for 2021, preuzeto 28. lipnja 2021. s <https://www.businessinsider.com/banking-as-a-service-industry>
14. Dosmanbetova, S.A., Madykhanova, A.K. I Sadykova, B.R. (2020.), Current issues of accounting and evaluation of financial instruments in accordance with international financial reporting standards, *News of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan*, 3(331). <https://doi.org/10.32014/2020.2224-5294.121>
15. Euart, J., Ferreira, N., Gordon, J., Gupta, A., Hilal, A., i White, O. (2020.), Financial life during the COVID-19 pandemic—an update, *McKinsey*, preuzeto 10.rujna 2021. s <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/a-global-view-of-financial-life-during-covid-19>
16. Europska unija (b. d.), Kriptovalute i blockchain – sve što trebate znati, preuzeto 28. lipnja 2021. s https://ec.europa.eu/croatia/cryptocurrencies_and_blockchain_all_you_need_to_know_hr
17. ESMA (2017.), *EU derivatives markets — a first-time overview* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-421_eu_derivatives_markets_-_a_first-time_overview.pdf
18. ESMA (2018.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s file:///C:/Users/SPOMENKO/Downloads/esma50-165-639_esma-rae_asr-derivatives_2018.pdf
19. ESMA (2019.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50_157_2025_asr_derivatives.pdf
20. ESMA (2020.), *ESMA Annual Statistical Report: EU Derivatives Markets* [e-publikacija], preuzeto s https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-165-1362_asr_derivatives_2020.pdf
21. FCIC (2011.), *The Financial Crisis Inquiry Report: Final Report of the National Commission on the Causes of the Financial and Economic Crisis in the United States* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-FCIC/pdf/GPO-FCIC.pdf>

22. FED (b. d.), Depository Institutions: Off-Balance-Sheet Items, preuzeto 02. rujna 2021. s <https://www.federalreserve.gov/releases/efa/efa-project-off-balance-sheet-items.htm>
23. FDIC (2021.), *Risk Management Manual of Examination Policies: Section 3.8 - off-balance sheet activities* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.fdic.gov/regulations/safety/manual/>
24. Filipič, L. i Veber, M. (2020.), Suradnja fintecha i tradicionalnih banaka, *Delloite*, preuzeto s https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/hr/Documents/finance/hr_Fintech_article.pdf
25. Finch Capital (2020.), The state of European FinTech [e-publikacija], preuzeto s <https://www.finchcapital.com/post/state-of-european-fintech-2020>
26. Finch Capital i Dealroom (2019.), The state of European FinTech [e-publikacija], preuzeto s <https://dealroom.co/uploaded/2020/06/The-State-of-European-Fintech-2019.pdf>
27. Galai, D. i Wiener, Z. (2017.), Loan commitments, *Montreal Institute of Structured Finance and Derivatives*, preuzeto s <https://www.hec.ca/finance/Fichier/Wiener2017.pdf>
28. Ghosh, S. i Nachane, D. M. (2002.), Off-balance sheet activities in banking: Theory and Indian experience, *MPRA Paper No. 17408*
29. Gregurek, M. i Vidaković, N. (2015.), *Bankarsko poslovanje*. Zagreb: RRiF plus
30. Greenbaum, S., Thakor, A. i Boot, A. (2019.), *Contemporary Financial Intermediation*, 4. izd., Cambridge: Academic Press
31. Grima, S. i Thalassinou, E. (2020.), *Financial Derivatives: A Blessing or a Curse*, 1. izd., Bingley: Emerald Publishing Limited
32. Hassan, M. K. (1991.), The off-balance sheet banking risk of large U.S. commercial banks (University of New Orleans working paper), preuzeto s https://scholarworks.uno.edu/econ_wp
33. HNB (b. d.), *Agregirano nekonsolidirano revidirano statističko izvješće [e-publikacija]*, preuzeto 23. lipnja 2021. s <https://www.hnb.hr/statistika/statisticki-podaci/financijski-sektor/druge-monetarne-financijske-institucije/kreditne-institucije/nekonsolidirana-bilanca/kreditne-institucije/revidirani-podaci-godisnji>
34. HNB (2007. – 2019.), *Bilteni o bankama* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/bilten-o-bankama>

35. HNB (2020.), *Financijska stabilnost broj 21* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.hnb.hr/-/financijska-stabilnost-21>
36. HUB (2019.), *Fintech: prijjetnja ili prilika* [e-publikacija], preuzeto s <https://www.hub.hr/sites/default/files/inline-files/HUB%20Analiza%2070%20-%20Fintech.pdf>
37. Houben, R. i Snyers, A. (2020.), *Crypto-assets: Key developments, regulatory concerns and responses* [e-publikacija], preuzeto s [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU\(2020\)648779](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU(2020)648779)
38. Kosmidis, T. (2017.), Banking Regulation and OBS activities, preuzeto 25. kolovoza 2021. s <https://www.linkedin.com/pulse/banking-regulation-obs-activities-thomas-kosmidis>
39. Leko, V. i Stojanović, A. (2018.), *Financijske institucije i tržišta*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Ekonomski fakultet
40. Lovrinović, I. i Ivanov, M. (2009.), *Monetarna politika*, Zagreb: RRIF plus
41. Mayordomo, S., Rodriguez-Moreno, M. i Pena, J. I. (2014.), Derivatives holdings and systemic risk in the U.S. banking sector, *Journal of Banking & Finance*, br. 45, 84-104. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.03.037>
42. Mijoč, I. i Liović, D. (2015.), Računovodstveni tretman derivativne financijske imovine, *Računovodstvo, revizija i financije*, 11(15), 49-62.
43. Odluka o klasifikaciji izloženosti u rizične skupine i načinu utvrđivanja kreditnih gubitaka, Narodne novine br. 114/2017. i 110/2018. (2017.)
44. Odluka o kontnom planu za kreditne institucije, Narodne novine br. 104/2017. i 23/2019. (2017.)
45. Odluka o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja kreditnih institucija, Narodne novine br 42/2018. (2018.)
46. Pavković, A. i Tuškan, B. (2009.), The role of credit derivatives and synthetic securitization in credit risk management in Croatia, u: Rajković, V., Ferjan, M., Kern, T. i Paape, B. (ur.), *Proceedings of the 28th International Conference on Organizational Science Development - New Technologies, New Challenges, Slovenia, Portorož, 25 – 27 March 2009* (str. 1165-1172.), Maribor: Moderna organizacija v okviru Univerze v Mariboru – Fakultete za organizacijske vede
47. Pavić, S. (2018.), Otvoreno bankarstvo i revolucija financijskih usluga, *Prirodni vijesnik*, preuzeto s https://www.hub.hr/sites/default/files/inline-files/prilog_psd2.pdf

48. Prga, I., Vrdoljak, T. i Šverko, I. (2009.), Upravljanje rizikom likvidnosti korištenjem valutnih swap ugovora. *Ekonomski vjesnik*, 22(2), 364-371.
49. Rose, P. i Hudgins, S. (2009.), *Bank Management & Financial Services*, 8. izd., New York: McGraw-Hill
50. Saunders, A. i Allen, L. (2010.), *Credit risk measurement in and out of the financial crisis: New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms*, New Jersey: John Wiley & Sons.
51. Shilling, M. i Celner, A. (2020.), *2021 banking and capital markets outlook: Strengthening resilience, accelerating transformation*, [e-publikacija], preuzeto <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/financial-services/financial-services-industry-outlooks/banking-industry-outlook.html>
52. Slakoper, Z. (2009.), Ugovori o valutnom i o kamatnom swapu, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta Rijeka*, 30(1), 407-448
53. Teixeira, D. (2013.), Off-balance sheet items in european banking: a panel data econometric model on risk and liquidity. *Social sciences: Economics and Business*
54. Tuškan, B. (2009.), Upravljanje rizicima upotrebom financijskih derivativa u RH. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 7 (1), 107-120.
55. Uredba komisije Europske unije 1126/2008 od 3. studenoga 2008. o usvajanju određenih međunarodnih računovodstvenih standarda u skladu s Uredbom (EZ) 1606/2002 Europskog parlamenta i Vijeća, preuzeto s <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:02008R1126-20140101&from=HR>
56. Uredba komisije Europske unije 2016/2067 od 22. studenoga 2016. o izmjeni Uredbe (EZ) br. 1126/2008 o usvajanju određenih međunarodnih računovodstvenih standarda u skladu s Uredbom (EZ) br. 1606/2002 Europskog parlamenta i Vijeća u pogledu Međunarodnog standarda financijskog izvještavanja 9, preuzeto s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R2067&from=IT>
57. Vašiček, V., Vašiček, D. i Broz Tominac, S. (2020.), *Računovodstvo financijskih institucija*, Zagreb: Ekonomski fakultet
58. Werner, R. A. (2015.), A lost century in economics: Three theories of banking and the conclusive evidence, *International Review of Financial Analysis*, 46(1), 361-379. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2015.08.014>

Popis slika i grafikona

Slika 1. Prikaz knjiženja garancije na T kontu	26
Grafikon 1. Kretanje neiskorištenih obveza i akreditiva u bankarskom sustavu SAD-a za razdoblje od 2006. do 2020. godine.	43
Grafikon 2. Kretanje derivativnih financijskih instrumenata i neiskorištenih obveza i akreditiva u bankarskom sustavu SAD-a za razdoblje od 2006. do 2020. godine.	44
Grafikon 3. Izvanbilančne stavke kao postotak bilačne imovine u bankarskom sustavu SAD-a za razdoblje od 2006. do 2020. godine.....	45
Grafikon 4. Udio derivativnih instrumenata prema odnosnoj imovini, 2019. godina.....	46
Grafikon 5. Podjela derivata prema vrsti ugovora, 2019. godina.....	47
Grafikon 6. Kretanje nominalne vrijednosti derivativnih financijskih instrumenata na početku COVID-19 pandemije	47
Grafikon 7. Kretanje klasičnih izvanbilančnih stavki hrvatskih banaka od 2006. do 2020. godine.....	49
Grafikon 8. Kretanje klasičnih izvanbilančnih stavki i derivativnih instrumenata hrvatskih banaka od 2006. do 2020. godine.....	51
Grafikon 9. Omjer izvanbilančne i bilančne aktive hrvatskih banaka od 2006. do 2020. godine.	52

Životopis

Marta Janja Brozović rođena je 23. ožujka 1995. godine u Zagrebu. 2014. godine je maturirala nakon pohađanja I. gimnazije u Zagrebu, te se iste godine upisuje na Preddiplomski sveučilišni studij Poslovne ekonomije na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Tokom studija radila je na mnogim studentskim poslovima od čega se izdvaja rad kao demonstrator na katedri za Financije na trećoj godini studija. Zadnji, odnosno osmi, semestar preddiplomskog studija provodi na Erasmus programu na Sveučilištu u Beču. 2018. godine postaje Prvostupnik poslovne ekonomije te iste godine upisuje Diplomski studij Financija kojeg završava 2021. godine. Koristi se aktivno engleskim jezikom, te pasivno njemačkim.